

17
1
A

PUSZTA-SZERI MONOSTOR KEGYURAL.

SZÉKFOGLALÓ.

KARÁCSONYI JÁNOS

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a Magyar Tud. Akadémia 1897. évi február hó 8-iki ülésén.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1897.

Az Athenaeum F. társulat könyvnyomdája.

Tekintetes Akadémia!

A Fehér-Körös partján Gyula városában van egy változatos sorsú épület. Alapját a régi magyarok öt-hat századdal ezelőtt rakták le s fürdőnek szánták. 1566-ban a törökök vették birtokukba s mivel kicsinyelték, még egyszer akkorára nyújtották, de szintén fürdőnek használták. 1715-ben a helvét hitvallású magyarok templommá avatták és 75 évig dícsérték benne az Urat. Ezután magtárrá lőn, míg végre emeletet raktak a régi falakra s 1819-ben az egészet r. kath. iskola-épületté avatták.

Ezen eredetileg éppen nem tudományos célra szánt épületbe kezdett járni 32 évvel ezelőtt egy szegény kis gyermek, kinek szintén nem volt eszéja, hogy majdan a tudományos pályára lépjen. Följárt, hogy otthon ne lábatlankodjék, no meg, hogy úgy mellékesen a jövődöbeli iparosnak is szükséges írás-olvasás művészete ráragadjon. Négy esztendő telt bele, míg a két első elemi osztályon átbaktatott, s úri kortársai már rég elhagyták, mikor ő a negyedik osztályba jutott. Itt vette őt észre a kath. egyház egyik szerény, de lángbuzgalmú papja s a gyermek villogó szemekkel adott feleleteiből más jövődöt olvasott ki. Elment a gyermek szüleihez s addig járt-kelt kis pártfogoltja érdekében, hogy fölvevették azt a kath. egyház egyik jótékony intézetébe s kinevelték, úgy hogy utoljára az egykor iparosnak szánt gyermek a kath. egyház papjainak sorába jutott. Egyháza aztán fölmenté őt a földi gondok nyüge alul, időt s alkalmat nyújtott neki, hogy előbb szülőföldje, utóbb egész hazája multjával foglalkozzék. Végül az ország első tudományos testülete: a Tekintetes Akadémia

is kiterjeszté rá figyelmét. Előbb egyik művét tekintélyének szárnyai alá vevé, utóbb másik, bár még befejezetlen művét pályadíjjal jutalmazá, a mult évben pedig levelező-tagjául választá.

Olyannak tetszik ez tán — Tekintetes Akadémia — mintha mesét mondanék, pedig az utolsó betűig igaz. Az a gyermek, ki 32 évvel ezelőtt a fürdőből iskolává vált épület küszöbét átlépte, s a kiról akkor senki sem hihette, hogy valaha irótollat fog kezébe, itt áll a Tekintetes Akadémia előtt, hogy forró köszönetet mondjon a nem remélt, de nagyra-becsült kitüntetésért, a M. T. Akadémia II-ik osztályának levelező-tagjává történt megválasztatásáért.

Hálám s köszönetem némi jeléül fogadja kegyesen a Tekintetes Akadémia e szerény értekezést a pusztaszeri monostor kegyurairól. Tudja úgy is minden igaz magyar, hogy Pusztaszeren épp a lepergett évben, Magyarország ezredéves fennállásának ünnepén nemzetünk emléket emelt. Ez új, alig most készült emlék beszél azokról, kik a jogot s alkotmányt nemzetünk legfőbb kincséül tartják s kik erre utódaikat is figyelmeztetni óhajtják; én meg hadd beszéljek azokról, kik e most készült ezredévi emlék-mű létesítésére az első lökést és alkalmat szolgáltatták; hadd beszéljek azokról, kik 7—8 századdal ezelőtt e helyet, Magyarország ez áldott pontját, a keresztény művelődés egyik áldásos intézményével, a monostorral megjelölték, a feledékenységnek átkától főként ez által megóvták, a beszédes mondának, az édes hazaszere-
tetnek szentelt pihenőjévé tevék.

I.

A szeri monostor keletkezése és első virágzása idején még nem voltak hazánkban családnevek s így ennek első kegyurait az akkoriban szokásos elnevezés szerint a nemzetségek közt kell keresnünk.

Arra a kérdésre, hogy melyik nemzetség volt a szeri monostor kegyura? rég ismert feleletet adok, ha csupán azt mondom, hogy a Kalán nemzetség. Azonban e felelet ma már nem kielégítő, s azért ki kell bővítenem azzal a kijelentéssel, hogy a pusztaszeri monostor alapítója és a kegyura a Bár-Kalán nemzetség vala.

A kik nemzetünk árpádkori multjával foglalkoznak, némi esodálkozással fogják kérdeni, honnan szedem én elő a Bár nevezetű nemzetséget?

Mintegy igazolásomul utalnom kell tehát egy dunapartí kis helység nevének változásaira. Baranya megyében Szekeső és Mohács között Bár nevű helység létezik. Amde még az 1890-iki helységnévtár is odateszi rekeszjelbe e helység neve után annak régibb alakját, s ez így szól: Baar. Ha pedig azt vizsgáljuk, hogyan írták e helység nevét a régi magyarok, úgy találjuk, hogy 7—8. XIV. századbéli oklevél a ma Bár-nak hívott helységet »Boor«-nak írja.¹ Világos tehát, hogy a régi mélyhangú Boor név vált idővel Baar-rá, ebből pedig a két »a« hang egybeolvadásával lett a Bár név.

E kis helység még abból a szempontból is érdekel bennünket, hogy, mint az alábbiakból untig kitünik, az eddig Bor vagy Bór néven ismert nemzetségnek birtoka vala. S ime e helyütt mi ötlük szemünkbe?! Az, hogy az eddig Bor-nak

¹ Csánki: Magyarország történelmi földrajza. II. 471.

írt és hívott nemzetség régi okleveleinkben soha sem fordul elő »Bur« alakban, (holott pl. 1275-ben a mai, hontmegyei Bori faint »Buri«-nak írják),¹ hanem vagy röviden Bor-nak, vagy pedig több ízben »Boor«-nak van írva.² A pozsonyi krónika sem ír egyszerűen Bor-t vagy Wor-t, hanem Weor-t és Woor-t,³ ami egyszerűen a Boor alak fordításából keletkezett. Boor volt tehát a nemzetség eredeti neve, s a Szekeső és Mohács közt eső, egykoron szintén Boor-nak írt helység tulajdonképp e nemzetség névadó személyének nevét örökíti. Azért valamint a helység neve a magyar nyelv fejlődésének törvényei szerint Bár-ra változott, akként a nemzetség nevét is ma már Bár-nak kell kiejteniünk. Helyneveink tanítanak rá, hogy a régen »Sunad«-nak írt nemzetséget ma Csanád-nak, a »Tumoy«-nak írtat Tomaj-nak, a »Zolouk«-nak írtat Szalók-nak ejtsük ki. Nem vethetjük el tehát a Boor-nak írt nemzetségnél sem a helynevek bizonyosságát, s azért, — bármennyire szokatlan is egyelőre füleinknek, e nemzetséget Bár-nak kell kiejteniünk.

A másik tán megütközést keltő dolog az, hogy én a pusztaszeri monostort alapító nemzetséget Bár-Kalán-nak nak neveztem. Miért kapcsoltam az eddig külön állónak ismert Kalán nemzetséget a Bár-ral össze?

Azon egyszerű okból tettem ezt, mert e két néven ismert nemzetség tulajdonképpen egy. Bizonyítékaink erre nézve a következők:

a) Azt mondja a Névtelen műve 40-ik fejezetében, hogy Árpád fejedelem azon helyet, hol országgyűlést tartott, Szert, »Ondnak, Ete atyjának adta a Tiszától a Batva (Botua) mocsárig és Körtvélytótól az alpári homokig. Később pedig némi idő elteltével Ete, Ond fia, összegyűjtve sok szlávot az alpári vár és a hodi rév közt nagyon erős földvárat építtetett, melyet a szlávok az ő nyelvükön Csongrádnak neveztek el.«⁴

¹ Wenzel: Árp. Okm. IX. 133.

² Fejér: Cod. Dip. V/3. 205. Orsz. II. DL 28160. Anjou-koriz okm. II. 250.

³ H. H. Fontes. Dom. IV. 25, 35. A »W« e krónikásmúl »B«-t jelent, pl. Wela-t ír Bela helyett.

⁴ H. H. Fontes Dom. II. 34.

Ámde két XIV. századbéli oklevél tanúsága szerint éppen azon területen, mely a Névtelen bizonyossága szerint a XIII. század elején a Kalán nemzetség birtoka volt, Csongrád és Alpár között állott a Bár (Boor) nemzetség közös monostora: Ellősmonostora (ma Ellés pusztja). Idegen területre építette volna a Bár (Boor) nemzetség ősi monostorát?

b) A Kalán nemzetség ősi birtoka volt az Esztergomtól dél-nyugatra eső: Sáp (ma Nagy-Sáp). A Kalán nemzetségből származó Pósa fia II. Nána 1248 előtt ennek éppen úgy $\frac{1}{5}$ -t bírta, mint más ősi Kalán-jószágoknak.¹ Ámde 1281-ben e Sápon a Bár nembeli »Gergely, Antal és Péter« a birtokosok.² Első pillanatra úgy látszik, hogy új földesurak. Pedig dehogy azok. 1248-ban a Kalán nemzetségbeli I. Gergely fiait éppen így nevezték.³

c) De még kézzelfoghatóbb bizonyítékaink is vannak.

Kétségtelenül Kalán nembeli volt azon Pósa fia II. Nána, aki 1266-ban jószágait a margitszigeti monostornak hagyta. Három oklevél is e nemzetségből származottnak mondja.⁴ E Pósa fia II. Nána a kolostornak adta többek közt a Pécs-váradtól keletre eső Szebény helységet, kivéve azon részt, melyet a pécsi egyház birt.⁵ E Szebény helységet 1283-ban az apácák Sámsonfia Ag comesnek adják cserébe (absque prejudicio ecclesiae Quinqueecclesiensis, quam in eodem asserit haberé) és ekkor igazolván, mikép jutottak ők hozzá, nagyon helyesen ezt mondják: »Que quidem possessio Seymil vocata memorate ecclesie Beate Virginis per comitem Nanam (hibásan másolva Nemam) filium Pousa, generationis ipsius comitis Ok, est collata.«⁶ Ezen adathból kitűnik az, hogy Nána comes ugyanazon nemzetséghez tartozik, a melyhez Ak comes. Ámde az éppen ezen 1283. június 24-iki szerződés végrehajtásáról jelentést tevő oklevél Ak comest Boor nem-

¹ Wenzel i. m. XI. 365. V. 5. Orsz. II. DL 604.

² Országos levéltár. DL 1114. sz. és Wenzel i. m. IX. 502.

³ Fejér. Cod. Dip. IV. 2. 24.

⁴ Fejér. Cod. Dip. IV. 2. 377.; IV. 3. 315; Wenzel XI. 454.

⁵ DL 604. Fejér Cod. Dip. IV. 3. 318 hibásan »Schmuelnek« írja.

⁶ Wenzel XII. 390. Fejér IV. 3. 176.

belinek (Comiti Ok filio Samsonis de genere Boor)¹ nevezi s mivel Nána vele egy nembeli volt, ő is a Boor vagyis Bár nemzetségből származott.

Az utolsó aggodalmat is eloszlathatja az országos levéltár diplomatikai részében 7342-ik szám alatt őrzött oklevél. Ennek elbeszélése szerint 1342-ben történt, hogy Bakófia János és Györgyfia Lesták baranyamegyei nemesek a margitszigeti apáczáknak Kaplan nevű falujából egy részt el akartak perelni. Az apáczák ügyvédője csak úgy tudta az egész filut az apáczák számára megmenteni, hogy felmutatta IV. Bélának 1266. május 5-kén kelt és II-ik Nána lovag végrendeletét megerősítő levelét s abból kitűnt, hogy II-ik Nána Kaplant »totaliter« a margitszigeti apáczáknak hagyta; abban tehát nem lehetett senki másnak része. Ezt aztán Nagymartoni Pál országbíró ítéletileg is kimondta és szépen pecsétes kiváltságlevelébe foglaltatta. Negyvenhat évvel később, 1388-ban a székesfehérvári káptalan Bár nevű falujának határát akarta megállapíttatni s állítólag a margitszigeti apáczák kaplani birtoka egy részének hozzáfoglalásával gyarapítani. Ebből természetesen per keletkezett. Mikor annak igazolására került a sor, hogy Kaplan csakugyan a margitszigeti apáczáké, az apáczák ügyvédője Nagymartoni Pálnak 1342-iki, fentérintett levelét mutatta föl. A mint azonban Bebek Imre országbíró ez 1342-iki levelet felolvastatta, egyszer csak fölkel az országbíró és bírótársai előtt: »Szentszálvatori Dénes fia, Izsép s a maga nevében személyesen, említett atyja, Dénes és ugyanazon Dénes testvére Pál, nemkülömben Szentszálvatori János fia, László és Zakariás; továbbá Szeri Pósa fia István fia, István, Péter és György s végre Ellősi Good fia Sándor nevében mint meghatalmazott azt állította, hogy Nána lovag, kinék neve az említett levélben előfordúl, vele és említett atyafiaival egy nembeli, osztályos atyafi volt. Az említett szeri monostor pedig, melynek cselei birtokát ugyanazon Nána lovag nem ajándékozta a Boldogságos Szűz nyulak-szigetebeli egyháznak, hanem, amint Pál országbíró említett levele világosan és határozottan kimondja, visszatartotta, őt

¹ Fejér V.3. 205.

és említett többi atyafiait mint ugyanazon egy nemzetség tagjait illeti. Alázatosan kér tehát bennünket (mondja Bebek Imre országbíró) hogy ugyanazon levelet a mi kiváltságlevelünkbe fölvenni és szórúl-szóra átírni méltóztassunk s azt az ő, valamint többi atyafiai, továbbá az ő szeri monostoruk jogainak megóvására kiadjuk.« Amily világosan mondják pedig az oklevelek II-ik Nána comest Kalán nembelinek, éppoly határozottan mondja egy 1306-iki oklevél a Szentszálvatory Izséptől 1388-ban elsorolt Szeri Pósa és Ellősy családok őseit Bár (Boor) nembelinek;² ha tehát II-ik Nána lovag a Szeri Pósa és Ellősy család tagjaival egy nembeli és osztályos (generationalis et dividivionalis) atyafi volt, akkor ő is a Bár nemzetséghez tartozott vagyis a Bár és Kalán nemzetség tulajdonképen egy. A generationalis és dividivionalis szavak ugyanis a nő ágon való rokonságot eleve kirekesztik.

Atmehetünk már most a Bár-Kalán nemzetség árpád-kori tagjainak ismertetésére.

II.

Azzal kezdjük ez ismertetést, hogy valamint az oklevelekben Bór és Kalán neveken emlegetett nemzetség tulajdonképen egy, aként a Béla király Névtelen jegyzőjétől két külön személynék s egyszer magyarnak, másszor kúnnak föltüntetett Ete főúr tulajdonképen egy személy. Tudvalevő, hogy a Névtelen jegyző ez Ete-t a hét magyar vezér egyike, Ond vagy And fiának mondja s neki tulajdonítja a csongrádi vár építetését s az ő felfogása szerint ez Ete atyjának ajándékozta volna Árpád Pusztá-Szert és környékét.³ A kunok hét vezére közt azonban ismét említ egy Ete nevűt s azt állítja, hogy ez Ete fiának Endnek azaz Eöd-nek vagy tán helyesebben Endnek Árpád a Duna mellett adott földet s ott Eöd vagy End Szekeső várát építette.³ Azonban 1248-iki oklevelekből kitűnik,

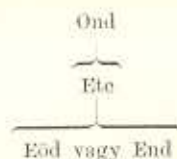
¹ Anjou-kori okm. I. 107.

² Hist. Hung. Fontes. Dom. II. 7., 16., 34.

³ U. o. II., 41.

hogy Szekeső éppen olyan ősi birtoka volt a Bár-Kalán nemzetségnek,¹ mint akár Pusztaszer vagy Bár helység. Kellett tehát léteznie a Bár-Kalán nemzetség ősei között olyanak, ki mind a Tisza-, mind a Duna-menti birtokokat bírta. Hogy a Névtelen az Ete nevet mind Szekeső mind Pusztaszer birtokosai közt (ott mint Eöd vagy End atyját, itt mint Ond fiát) fölemlíti, arra mutat, hogy éppen ez Ete bírta mindakettőt, s így lőnek azok ivadékaiknak, a Bár-Kalán nemzetségnek a közös őstől nyert javaivá. A régi magyar nevek szokásos használata is erre mutat, mert, ha az End név csakugyan egyszerű hibás másolat End helyett, akkor csaknem biztos, hogy Ond és End egy családhoz tartoztak, hisz az End név semmi egyéb, mint az Ond vagy And névnek felhangú változata, (v. ö. Ecséd, Acsád, Zaránd, Zerénd), s az összekötőkapocs a két Ond és End személy közt Ete vala. Az End, Önd névre nézve különben megjegyezzük, hogy a XIV-ik században egy, a veszprémmegyei, Mezőlak mellett eső várföldet Öndnek hívtak.²

Megalakulna e szerint a Bár-Kalán nemzetség első, töredékes nemzedékrendje ekképen:

E tagok természetesen nem éltek Árpád korában s nem is kaptak Árpádtól birtok-adományokat; a csongrádi és szekesői földvárak építése sem tulajdonítható nekik, hanem, amennyiben a Névtelen jegyző élő személyeket szokott dicsőítetni s az 1200-ban tettleg létező birtok viszonyokból szokott kiindulni, történeti valóságnak annyi elfogadható, hogy Ond, Ete és Eöd a XII-ik században éltek és Pusztaszer meg Szekesőt a körülöttök eső falvakkal együtt bírták.

De hagyjuk a tapogatódzásokat s kezdjük immár fölso-rolni a biztos történeti adatokat. A Bár-Kalán nemzetség, mint

¹ Wenzel. Árp. Okm. XI. 304—65.

² Sopronmegyei oklevéltár I. 35.

tömérdek más, régi nemzetségünk, Dunántúl, nevezetesen Baranya megyében Szekeső és Mohács között eső területen telepedett meg először. Itt volt ősi fészke s innen származott át hazánk többi részeibe. Birtok-szerzeményei közül legrégibb, legterjedelmesebb volt a mai Pusztaszer és környéke, (körülbelül 40,000 kat. hold), továbbá ugyanottan a Csongrád és Alpár közt elterülő földrész. A nemzetség egyes ágai elszármaztak még Valkó és Esztergom megyékbe is. A nemzetség közös őse ismeretlen, de amennyiben az 1244—66-iki oklevelek folyton emlegetik a nemzetségi vagyon öt részre való elosztását,¹ biztos, hogy ivadéka ez években már öt ágra oszlott s ez öt ágnak elei 1170—1200 évek közt éltek. A közös ős e szerint az 1140—70 években, vagy legfeljebb az 1110—1140 években élt. Azért kellett ezt fölemlítenünk, mert a közös ős mikoréltének meghatározása fényt vet egyuttal a Bár-Kalán nemzetség legérdekesebb alkotásának a pusztaszeri monostor keletkezésének idejére is.

E monostor eszerint legfeljebb 1110—1140 évek között keletkezett. A kiválóbb egyházak közé tartozott, mert még királyaink is kiterjesztették rá figyelmeiket és számára sőt ajándékoztak. 1233-ban II. Endre király a szeri monostortól a saját használatára megtartható kősök számát 1000-ban állapította meg.² A tatárjárás bizonyosan megviselte, de egészen főnkre nem tette a monostort, mert kétségtelen, hogy 1266-ban és 1283-ban a monostor állott és Cselén — Mohács mellett — birtoka volt.³ 1318-ban maga a király is megtisztelte látogatásával.⁴ Utolsó nyoma, mint említők, 1388-ban fordul elő és Szentszálvátori Dénesfia Izsóp a monostor jogainak megóvása végett átíratja Nagymártoni Pál 1342-iki oklevelét.⁵

A Bár-Kalán nemzetség másik egyházi alkotása Csongrádtól észak-nyugatra a mai ellési pusztán emelkedett s Ellös-monostora nevet viselt. Az Ellös vagy Ellés név a latin

¹ Wenzel. Árp. Okm. XI. 365—3. Orsz. It. Dl. 604., 942.

² Kuanz. Monum. Strig. I. 294.

³ Orsz. It. Dl. 604. és Hazafi Okm. VI. 288.

⁴ Orsz. It. Dl. 29996.

⁵ Dl. 7542.

Achileus-ból alakult¹ s eszerint alapítójának nevét tartja fenn. Ellősmonostora 1326-ban még létezett,² de aztán egyebet nem tudunk róla.

A nemzetség birtokviszonyaiból, legrégebb ismert tagjainak okleveles emlegetéséből, nagygyában, mint az ide mellékelt nemzedékrenden látható (l. 13. l.), meghatároztuk a nemzetség tagjainak vérségi összeköttetését s egyszersmind a XII-ik század végén élő hat édes- vagy unokatestvér után történt, öt ágra való oszlását. A nemzetség tagjainak ismertetésében már csak a zavar kikerülése végett is ezen kissé hiányos, de mégis hézgapótló nemzedékrend szerint fogunk haladni.

Hogy a XII-ik század végén élő hat édes- vagy unokatestvér miért alapított csak öt ágat, azt megmagyarázza, hogy az első helyen álló s a nemzetségnek sok ideig nevet adó férfi: Kalán, az egyházi pályára lépett, püspökké lett s így családot nem alapíthatott.

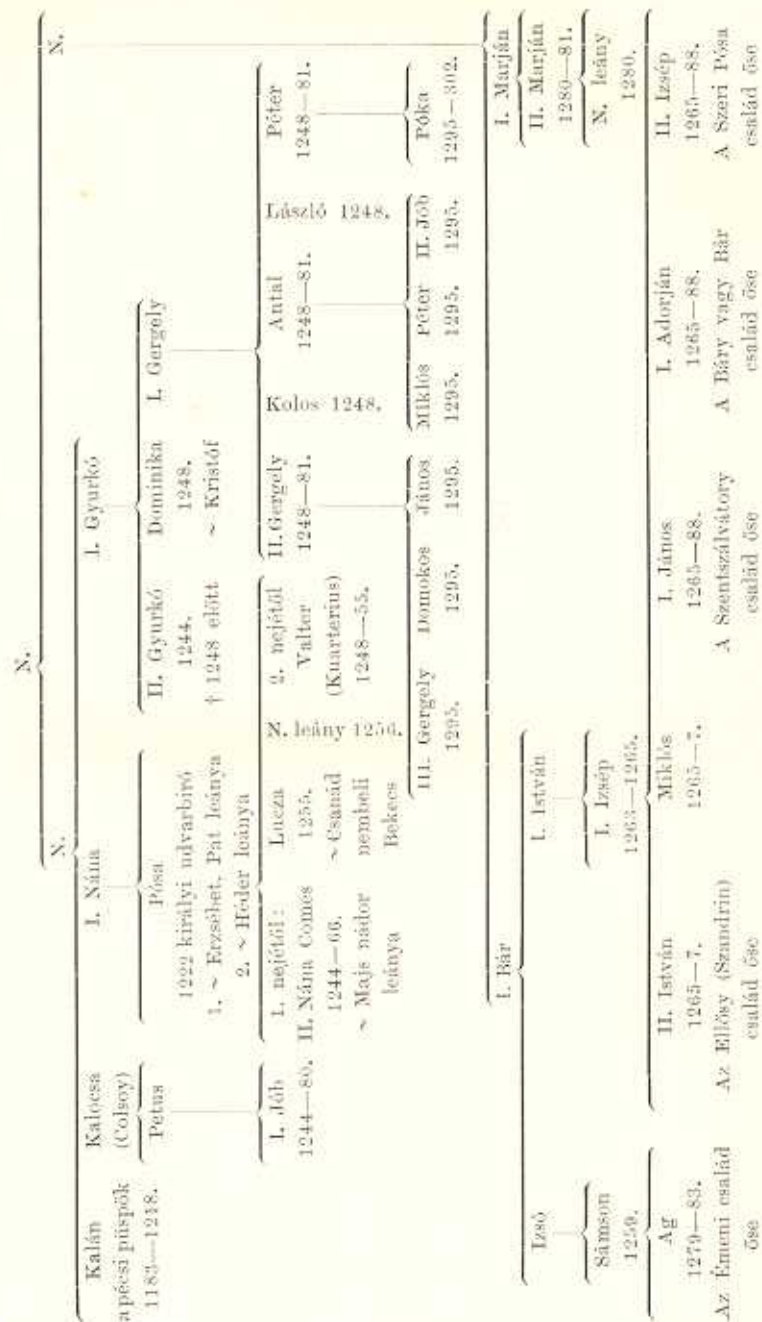
Kalán, a nemzetség nagyra emelkedésének egyik szerzője, körülbelül 1150-ben született. 1181—1183-ban III-ik Béla királynak kancellárja volt.³ Amennyiben ez időtájt az oklevél még a kancellár fogalmazta, némileg író-ember számba is mehet, de Atila életrajzának megírásában teljesen ártatlan. Nem is értjük, hogyan lehetett őt Juvencus Coelius Calanussal összetéveszteni s egynek venni, mikor ez már a renaissance latin nyelvén ír! 1187- vagy 88-ban körülbelül 36—37 éves korában a pécsi püspökséget nyerte el s vagy az által, hogy 1188-ban a magyarok és velenceiek közt fegyverszünetet hozott létre, vagy valami más módon, akkora érdemeket szerzett, hogy a pápa őt személyére nézve érseki paláttal tüntette ki. Biztos, hogy 1193-ban püspöki hivatala mellett még Horvát és Dalmátországok kormányzója is volt.⁴ Ekkora méltóságra a magyar püspökök közül előtte — legalább tudunkkal — senki sem emelkedett. Ez egymaga fényesen igazolja nemzetségének

¹ Kubinyi, A régi magyarok személynevei I. 31.

² Anjouk. okm. II. 259.

³ Wenzel i. m. XI. 42. És Kapy It. a Nemz. Muz.-ban.

⁴ Tkalčić: Mommm. Eppatus Zagrab I. 5—6. Kormányzónak mondja ugyan egy 1190-iki oklevél is, de ez szerfölött gyanús. Fejér Cod. Dip. II. 260.

előkelő voltát, valamint személyes tehetségeit is. 1194-nél tovább nem folytatta kormányzói hivatalát, mert ez év július 6-ikán már Imre királyfi a horvát és dalmát kormányzó.¹ Azon később, 1238. táján följegyzett rettenetes gyanúból, hogy Kalán III. Béla királyunkat megmérgezte volna,² legfeljebb annyi lehet igaz, hogy Kalán nem önként vált meg a báni hivatalától, hanem ezt III. Bélával való összetűzése előzte meg.

Abbeli szép reményének, hogy az egyházi pályán még magasabbra fog emelkedni, véget vetett III-ik Béla halála. Imre királylyal ugyanis Kalán csakhamar annyira összeveszett, hogy az ő idejében haladásáról szó sem lehetett. Mutatta ezt már azon kellemetlen per is, melybe Kalán még 1198-ban vagy 1197. végén a földvári apáttal keveredett. Kalánt mint érseki paláستtal díszített püspököt méltán boszanthatta a földvári apátnak abbeli állítása, hogy ő a püspöki joghatóság alul ki van véve. Kalán hamisaknak állította az apátnak erre vonatkozó okleveleit s az apátot mint hamisítót hivataláról letette és vezekelni a czikádori (báttaszéki) ciszterciarendű monostorba küldötte. Midőn pedig az apát innen kiszabadult, kiközösítette. Az apát az apostoli szent-székhez feljebbezett s ott az ügy tárgyalására 1198. október 18-át, Szent-Lukács napját tüzték ki. De e napra Kalán nem küldött meghatalmazottat a pápa bírāja elé s csak három hónap múlva jelent meg Obert nevű követe Rómában eljárásának igazolására. Sem a püspöki meghatalmazott, sem a személyesen jelen levő apát előadásából nem lehetett a dolgot eldönteni s azért a pápa 1199. január 13-án keltezett levélben a váci és esanádi püspököket, meg a zirczi apátot bízta meg, hogy az oklevelek megvizsgálása után állapítsák meg, csakugyan ki van-e véve a földvári apát a pécsi püspök joghatósága alul? s aszerint intézkedjenek; Kalánt pedig, ha az apát feljebbezése után mondotta ki a kiközösítést s ekkén a szent-székhez való feljebbezés szabadságát korlátozta, okvetetlenül megbüntessék.³

1203-ban, az Endre herceg és Imre király közt újra kiütközött testvérhárc idején Kalán nem viselte akként magát,

¹ Kukuljević. Cod. Dip. Croatiae II. 172.

² Pauler. A magyar nemzet története, II. 324., 16. B.

³ Koller. Hist. Eppatus Quinqueeclesiensis, I. k. 306—9.

hogy Imre király gyanúját kikerülhette volna. A hevesvérű király erre úgy bosszulta meg magát, hogy Kalánnak minden földi szerencsáját tönkretette. Rettenetes bűnről, unokahúgával való paráználkodásról, tehát vérfertőztetésről vádolta őt be a pápánál. A pápa eleinte nem akarta a vádat el se fogadni, mert azt erkölcsileg lehetetlennek tartotta. Hisz akkoriban Kalán már legalább ötven éves volt! De a nyughatatlan király sürgetésére kénytelen volt Csák Ugron győri püspököt a vizsgálattal megbízni. A titokban történt vizsgálat Kalán javára ütött ki; az egri, váci, váradi, veszprémi és győri püspökök mind bizonyosságot tettek ártatlansága mellett. A pápa 1204. január 7-ikén kelt levelében tudatja ezt Kalánnal s biztatja, hogy további életével a vádat elfelejtetni s ellenségeinek hazugságát kimutatni igyekezzék.

Kalán igyekezett volna is a vád igazságtalanságát kimutatni, de késő volt. A pápának említett levelét Kalánnak ellenségei útközben elrabolták, nyilvánossá tették s a pápa egyszerű figyelmeztetését rágalmaik igazolása gyanánt tüntették fel, s valahányszor Kalánt büntetni vagy tönkretenni akarták, e levéllel állottak elé. 1204. július végén meghalt Csák Ugron esztergomi érsek s Kalán méltán számított rá, hogy utódja leszen. Ámde az esztergomi kanonokok, Imre király haragjától félvén, augusztus 20-ika táján nem őt, hanem Jánost, a volt kalocsai érseket választották meg, illetőleg e mellett kérelmeztek a pápánál. Ez ellen azonban Kalán, továbbá a veszprémi, váci és nyitrai püspökök felszólaltak, állítván, hogy az esztergomi kanonokok őket, az esztergomi érseki tartomány püspökeit a választásból kirekesztették s beleegyezésüket ki nem kérték. Vetettek föl még egyéb helyes okot is János érsek megválasztása ellen. Persze ez mind hiába való lett volna, ha nem sokára, 1204. szeptember derekán meg nem hal Imre király. Ekkor azonban úgy látszott, hogy föl fog derülni Kalán napja. Az állhatatlan II-ik Endre királyt nem volt nehéz rábírnia, hogy pártjára álljon s érdekében a pápának írjon. Az esztergomi kanonokok egy része is az ő részére állott, új választást tartott s őt kérte a pápától esztergomi érsekül. A királyi kancellária egész biztosra is vette Kalán megerősítését s azért az országos méltóságok sorában

1205. május 7. után és augusztus 1. kelt leveleiben már választott érseknek írja őt.¹ Csakhogy most megint megeresztették a rágalmozó nyelvek fullánkjukat; újra előszedték a vérfertőztetésről szóló vádat; püspöktársai is, az egy nyitrai kivételével, elpártoltak Kalántól s lehetetlen volt e miatt az érsekséget elnyernie. Hiába ajánlotta föl 1205. május havában Kalán a tisztító esküt ártatlanságának igazolása végett; hiába parancsolta meg 1205. június 19-én a pápa a czikádori apátnak, hogy jelöljön ki helyet, hol Kalán két püspökkel és három apáttal mint eskü-társaival együtt a tisztító esküt letegye, 1205. október 6-án mégis csak János lett az esztergomi érsek.

Már most Kalán csak arra gondolt, hogy, ha az érsekség elveszett, legalább a becsület maradjon meg. Püspöktársai 1205. végén nagyjából Galieziába kísérték a királyt s ennél fogva közülök eskü-társakat nem kaphatott. Kérte tehát a pápát, hogy új tisztító-esküre való parancsolatot adjon ki. A pápa 1206. július 7-én kiadott s az anyaszentegyház egyetemes törvényei közé is felvett rendeletében ezen kívánságát nagyon helyesen megtagadta, okosan utalván arra, hogy az egész rágalom csak ellenségének műve volt s a tisztító-esküvel félig-meddig ellenségeinek adna igazat; ellenkezőleg megparancsolta a csanádi püspöknek s a czikádori apátnak, hogy Kalánt az ő ellenségei és irigyeinek eselszövényei ellen megvédelmezzék s ha szükséges, neki jelentést tegyenek. Ismétli ezen rendeletét 1210. márczius 9-én.²

Még csak annyit tudunk Kalánról, hogy korának szokása szerint 1214-ben ő is fogadalmat tett kereszties hadjáratra; de ezen fogadalmát 1217-ben bizonyára hajlott kora miatt nem teljesíthette. Annyit megtett legalább, hogy a szent-föld segítségére bizonyos pénzösszeget hagyott s ez Kalánnak 1218. végén bekövetkezett halálával a pécsi káptalan kezébe került. 1219. elején már a pápának is tudomására jutott Kalán ebbeli hagyománya s ez év január 19-én utasítja a pécsi káptalant, hogy e pénzt Ákoncz (Accountius) mesternek,

¹ Fejér: Cod. Dip. III/1. 21—2. VII/5. 170.

² Az eddigiekre nézve v. ö. Koller i. m. 315—335. ű.

a szent-föld fölszabadítására följánlott segedelmek gyűjtőjének, kezeihez szolgáltatassa át.¹

Kalán püspök emlékét, jödeig fentartotta egy kis falu a Berzava mentén, a mai Bóka körül, a régi Keve, most Torontálmegye területén. Ezt ugyanis róla Kalánteleknek nevezték. E kis falut ő valamelyik unokahugával (soror-nak írja az oklevél, de csak unokahuga lehetett) mintegy jegyajándéknak Csanád nembeli I. Pongrácznak, ez unokahuga férjének, ajándékozta. Értékessé tette e kis falut a Berzaván levő egykerékű malom.² Másik birtokát I. Pósa és ezután II. Nánna unokaöccsei örökölték. Ezt 1266-ban Kalanguerusy-nak, 1276-ban Queurus-nak írják³ s így Kalán-Köröse-nek ejthették ki. Csongrádmegye nyugati részén feküdt, s legnagyobb részét erdőből állott.

A) A Névtelen jegyző az Ond-tól, illetőleg Etétől leszármazó nemzetség tagjai közt Kalánnal együtt »Colsoy«-t is említi.⁴ Mivel ő az »s« betűvel rendszeren a »cs« hangot jelzi, e nevet mai kiejtéssel »Kalocsá«-nak olvassuk. Ő tőle származott le a Bár-Kalán nemzetség öt ágának egyike. Mivel pedig a többi ágaknak Kalán püspökkel egy időben élő őseit elég biztosan ismerjük, Kalocsától alig eredhetett más ág, mint az oklevélileg ismert Petusfia Jób ága. E Petusfia Jób két ízben fordul elő. 1248-ban eszei és szekesői részét oda adja II-ik Nánának két esztergomme gyei birtokért: Sáp ötödéért és »Berchee«-nek írt praediumért, ami akkoriban általában csak birtokot jelentett. 1280 körül Erdélyben a Maros mellett eső Radnót (az oklevél Rennolthnak írja) egy részét adja el s ekkor »Boor«-nembelinek nevezik.⁵

¹ Koller i. m. 356.

² Wenzel i. m. VII. 244., 429. Azelőtt (1885.) Kalántelek hollétét a mai temesmegyei Szentgyörgy mellett kerestem, mert nem tudtam, hogy a régi Borzavató-Báka (a mai Bóka) mellett is volt Szentgyörgy helység. A Kalántelekéről szóló levelek azonban Csávást (ma Csávós) is emlegetvén, világos, hogy inkább ennek s a vele szomszédos kevmegyei Szentgyörgynek szomszédságában kell keresnünk Kalántelet, mint az onnan távolieső temesmegyei Szentgyörgy mellett.

³ Orsz. Lt. Dl. 604. és 942; Dl. 28,160.

⁴ H. H. Fontes D. II. 7.

⁵ Wenzel i. m. XI. 365. és Orsz. Lt. 28,160.

B) Magasabbra emelkedett s oklevélileg egészen pontosan ismert a második ág, melyet a kedvteléssel használt Nána személynévről, Nána ágának kell elneveznünk. Ennek tagjai közül I-ső Nánáról és fiáról Pósról nem tudunk többet, minthogy Pósa ispán 1222-ben a király udvarbirája vala¹ s hogy első neje Pat nádor leánya, másik neje Héder leánya volt.² Máskülönb az egész ág története jóformán II-ik Nána ispán körül forog.

1244—66-ig terjedő időközben 11 oklevél emlékezik meg II. Nánáról.

Az első évtizedben birtokait gyarapítja és lehetőleg központosítja. E végből megveszi II-ik Gyurkó nevű rokonától Sámód helység egy részét (Baranya m. a Dráva és Okor folyók közt),³ azután I-ső Gergely fiaitól Csele egy részét (Mohács és Szekeső közt).⁴ Ugyanakkor cserére lép Jób nevű rokonával. Ennek cselei és szekesői részeiért odaadja a távolabb eső esztergommegyei »Berchee« birtokot egészen és Sáp-nak egy ötödét s mivel ezek nem értek annyit, mint a cselei és szekesői részirtokok, a különbözetet pénzben fizette ki.⁵

A következő évtizedben összeszerzett javait biztosítani törekszik. E végből kifizette nőtestvérének leányegyedét, azután mind édes-, mind mostoha anyjának hozományait.⁶ Alig egy év múlva azonban, fájdalmas érzés fogta el. Kezdi sejteni, hogy tömérdek jószágának nem lesz örököse. Arra törekszik tehát, hogy legalább szabadon rendelkezessék föléle. E végből 1256-ban a királytól engedélyt kért a szabad végrendelkezésre. Természetesen megkapta⁷ és azzal élve 1257-ben Sámódot a hozzá tartozó 11 — inkább majossal mint helységgel (villae) nevének, I-ső Majs nádor leányának adta.⁸ Elkövetkezvén IV-ik Béla és fiai közt a háboruskodás, jónak látta biztosság okáért

¹ Fejér Cod. Dipl. III/1. 374.

² Wenzel Árp. Okm. VII. 411—412.; Fejér Cod. Dip. IV/2. 333.

³ H. Okl. 10. Wenzel i. m. XI. 332.

⁴ Fejér Cod. Dip. IV/2. 24.

⁵ Wenzel i. m. XI. 365.

⁶ Wenzel VII. 411—2.; Fejér Cod. Dip. IV/2. 333.

⁷ Fejér IV/2. 378.

⁸ Wenzel XI. 438.

ezen rendelkezésére az ifju király jóváhagyását is megnyerni.¹ Végre pedig 1266-ban a király előtt megtette végrendeletét. Minden vagyonát a margitszigeti apácza-kolostorra hagyta. Hozzá esatlakozott még neje is és a neki adott Sámódot szintén átengedte az apáczáknak.² Mindezen iratokban kitéteti ugyan II-ik Nána comes, hogy ha fiú gyermeke születne, a vagyon arra szálljon, de hiába kecsegtette magát. 1266 május 5-én megírják végrendeletét, augusztus 20-án már kiadják a parancsolatot, hogy a magvaszakadt II-ik Nána javait a margitszigeti kolostor számára le kell foglalni.³

Láttuk, hogy birtokait Baranyamegyében igyekezett központosítani s azon kívül a pécsi káptalannak világi tagja (confratere) volt.⁴ E kettő is mutatja, de meg végrendelete világosan mondja is, hogy Baranyamegyében Cselén lakott. Ettől nem messzé a mai Bár és Doboka között egy pinczét is készíttetett, melyet még 1437-ben is Nána pinczójének hívtak.⁵

Birtokait meglehetősen ismerjük Fölemlíti azokat végrendelete is, meg V-ik Lucze pápának a margitszigeti apácza javára adott 1276-iki megerősítő bullája is.⁶ A végrendelet a Buda mellett eső Solymárral kezdi és a baranyamegyei jószágokkal folytatja. Baranyában estek: Csele (most pusztá), mindjárt e mellett Kaplan, kissé odább Szomély (most Szebény, l. 31—34. ll.) és a szekesői birtokáért cserébe kapott Chusach (ma ismeretlen; Csánki Csuzának véli). A cserébe adott Szekesőt az oklevél készítője itt Scepcu-nek írja ugyan, de hisz 1285-ben a sárosmegyei Szekeső folyót is »Zebcheu«-nek írják⁷ s így II-ik Nána »Scepcu«-i birtoka semmi esetre sem egy a mai Sepsével,⁸ hanem csakis Szekesővel.

¹ Wenzel XI. 527.

² Orsz. Lt. Dl. 604.

³ Fejér Cod. Dip. IV/3. 347.

⁴ Fejér IV/2. 25.

⁵ Orsz. Lt. DL. 13,035.

⁶ Orsz. Lt. Dl. 604. és 942. Kénytelenek vagyunk az eredeti oklevelekre hivatkozni, mert a kiadások minc hibásak.

⁷ Wenzel i. m. XII. 437.

⁸ Az 1248—1301. években Sepsé egészen más családoké: Wenzel i. m. VII. 274. Anj. Okm. I. 18.

Pestmegyei birtokai voltak: Gyanda, Miska (Mischla-nak frják) és Sumul. Ezek ma már mind ismeretlenek.

Csongrádmegyében az övéi voltak, legalább részben: Tölgy (Tulg) falu, a Kalán-Kőröse (Guerusy, Queurus) nevű erdő egy része. Továbbá Szovát (Suat), Csákány, Bökény, Legény (Legen), Eté (Ethey) és Alap nevű földek. Ezek mind Puszta-Szer körül a Tiszától egy kissé nyugatra estek. A Tisza mellett övé volt Alpár egy része szőlőskertjével, gyümölcsösével és a Tiszával. Bocsor (Buchur) föld Áronmortvája nevű mocsárral együtt egészen őt illette, továbbá Torba és Hégenfa földek a Tiszával s a Vártó nevű halastóban egy hálózás jogával együtt. A Tiszántul Kera (Kere vagy Kara?) birtok egészen övé volt. Két Fejérjuh (Feyryhu) nevű, továbbá György, Sód, Dama, Vásárhely (Wisarahel) nevű földekhöz rész illette őt. A körtvélyesi rév-vám negyedrésze, a Tisza bal partján eső Püspöki föld a Korgu-nak írt mocsárral; a Beregd nevű föld s a mellette folyó Berha (Burha) folyó egy része szintén birtokaihoz tartozott.

E helynevek közül csak Alpár, Vásárhely és Körtvélyes (Hódmezővásárhelytől nyugatra) maradtak fenn napjainkig. Sód valaha Körtvélyes és Mártély közt esett. Ebből is és a Tisza folytonos emlegetéséből is látjuk, hogy II-ik Nána birtokainak legnagyobb része ott esett, ahol a Névtelen szerint Ond — And — birtokos volt.

Erdélyben (Ultrasylvas) is része volt egy »Helya« nevű faluban. E birtokon a Maros keresztül folyt s így világos, hogy a mai Maros-Ilyéről van szó (Hunyadm.). Teljesen meghatározhatatlanok ellenben azon birtokai, melyeknek hollétét az oklevél-író csak »szavakkal jelzi« »In Sabulo« (a homokszágon). Ezek voltak: Latibar és Musa egészen, Ecsény (Ethin), Lél, Fork (Forcu), Vásony (Wosun) és Sáros részben. Azonkívül mindazon helyeken, hol rokonainak birtokai voltak, őt is megillette az ősi ötödrész.

C) I-ső Gyurkó ága. Mint a nemzedékrenden látható, I-ső Gyurkó I-ső Nánának volt kortársa. Egy személy-e azon Gyurkóval, ki 1205—6. éveken bihari ispán vala? bizonytalan. Fiának II-ik Gyurkónak a baranyamegyei Sámodon és Cselén voltak részirtokai. Ennek nőtestvére, Dominika, Kristóf nevű baranya-

megyei nemeshoz ment férjhez. II-ik Gyurkó sámodi birtokát 1244-ben még maga adta el II-ik Nánának,¹ cselei birtoka pedig az ő nemsokára bekövetkezett halála után legközelebbi rokonaira, tehát testvérének I-ső Gergelynek fiaira szállott. Ezek 1248-ban, a II-ik Gyurkó után örökölt cselei birtokot négy márkáért szintén eladják Nánának.² Az öt fiu közül még 1281-ben három, u. m. II. Gergely, Antal és Péter élt s mint az akkor Úrsápnak, később Orsápnak, ma pedig Nagysápnak hívtott helység birtokosai beleegyeznek, hogy a Nagysáppal és Bajnával határos Udvarnok föld eladassék.³ 1295-ben már ezek sem éltek, mert Gergely helyett fiai: III-ik Gergely, Domokos és János; Antal helyett fiai: Miklós, Péter és II-ik Jób; Péter helyett pedig fia Póka egyeznek bele, hogy ugyanazon Udvarnok földet Zovárd mester vehesse meg.⁴ Hy sokan lévén I-ső Gergely unokái, nem esuda, ha egynek-egynek az úri Sápól nem sok föld jutott. 1302-ben például a margitszigeti apácák ügyvédői kétségbe vonták azt, hogy Pókának Sápon birtoka van; de a kiküldött királyi ember, mint az esztergomi keresztesek 1302. július 6-iki levelében olvassuk, úgy találta hogy Póka valóban részirtokos Sápon.⁵

D) A harmadik Bár-ág alapítója I-ső Bár (Boór) a maga korában hírneves ember lehetett ugyan, mert különben nem nevezték volna el róla a nemzetséget, de okirataink fogyatéksége miatt, sajnos, sem róla, sem Izsó és István nevű gyermekeiről nevéük felemlítésén kívül egyebet nem tudunk. Izsó fia Sámson 1259-ben fordul elő. Ez évben egy tolnamegyei özvegynek, Apary Péternének volt meghatalmazottja; ő becsülte meg mennyit ér a Kőrögyi Keled fiaitól leánynegyed fejében nővérüknek, Apary Péternének följánlott Szentiván helység? és ő tett jelentést erről a pécsi káptalan előtt.⁶ Mindezen jelek szerint Baranyamegyében lakott.

¹ H. Okl. 19.

² Fejér Cod. Dip. IV/2. 24.

³ Wenzel IX. 325. A Petrus, Gregorius, Antonius et Saap köjavitandó Petrus, Gregorius, Antonius de Saap-ra. Az eredeti oklevélben (Orsz. It. Dl. 1114.) világosan »de Saap« olvasható.

⁴ Wenzel Árp. Okm. XII. 580.

⁵ Anjou. Okm. I. 33.

⁶ Fejér IV/2. 519—20.

Fia Ag comes (Ok, Ogh, Agh) már határozottan baranyamegyei ember. Azért szólalt föl erőlesen, midőn rokona II-ik Marján comes a nemzetségi törvény ellenére — bár a király engedélyével — Jenő és Nána helységeket (Mohácstól északra) a margitszigeti apáczáknak hagyományozta.¹ Sőt tovább ment, a vitás birtokokat lefoglalta, saját ekéivel — mint az oklevél megjegyzi — fölszántatta, bevettette, a szőlőket megkapáltatta, jobbágyokat telepített át rá, egyszóval úgy viselte magát, mintha Jenő és Nána az övé volna.² Szerencsére az apáczáknak volt még Baranyamegyében egy másik faljuk is, a mai Szobény, (akkoriban Szemöly vagy Személy) Pécsváradtól keletre. Szintén Bár (Boór) nembeli férfitől, Pósfia II-ik Nánától kapták azt, mint már fentebb említettük. Ezt ajánlották föl cserébe Jenőért és Nánáért. Ag comes bizonyos föltételek alatt (pl. hogy 1283-ban még ő arat és ő szüretel Jenőn és Nánán) elfogadta az ajánlatot és csak így nagynehezen, három évi perlekedés után jutottak hozzá az apáczáknak a nekik hagyott két falu birtokához.³

Ag comestól származik az Émeni család. (L. o.)

Bárnak másik fiától I-ső Istvántól származott le, mint a nemzedékrenden is látható, a Bár-Kalán nemzetség legdúsabb hajtása. Ez Istvánnak fia I-ső Izsép elhagyta az ősi fészket s valkómegyei lakossá lett, amint ez kitűnik az ő és fiai birtokszerzeményeiből. 1263-ban I-ső Izsép megvette a mai Cserics és Nustár közt (Szerémmegye) eső Ujlak harmadát 11 márkáért.⁴ Kevéssel utóbb az ozzel szomszédos Csépánfalva (ma Cserics) helység is I-ső Izsép fiainak kezére került, csak hogy ennek drága ára volt: I-ső Izsépnek halála. Csabafia Csépán megölte őt 1265-ben s mivel hétszeri idézésre sem jelent meg az országbiró előtt, legalább azzal büntették meg, hogy Csépánfalva nevű birtokát 1267-ben elkobozták és I-ső Izsép fiainak adták. A határjáráskor belefoglalták Ujlaknak azon részét is (három ekényi földet), amelyet Csépán előbb bizonyos

¹ Fejér V/3. 26.

² U. o. 177. Wenzel Árp. Okm. XII. 390.

³ Fejér V/3. 175—7.; 205.

⁴ Hazai okm. VI. 113. V. 5. 118.

Syltha nevű comesnek eladott, de Syltha 1265-ben I-ső Izsép fiainak visszaadott.¹

E vidéken eső birtokaikat szaporítandó I. János, Adorján és II-ik Izsép 1288-ban még arra is rászánták magukat, hogy ősi birtokuk egy részét föláldozzák. E végből anyási részüket — az ő szeri monostoruk mellett (juxta monasterium suum) — odaadták IV. László királynak cserébe két valkómegyei, Szelepese (Scelepehe) és Eydevolu (Erdőfalu?) nevű birtokért (ma ismeretlenek).²

Mind a nemzedékrenden látható I-ső Izsép fiától származtak az Ellösi (Szandrin), Szentszálvátory, Bár és Szeri-Pósa (Pósafi) családok. (L. o.)

E) A Bár-Kalán nemzetség utolsó ágát I-ső Marján alapította meg. Nevét az oklevelek nagyjából Morjának írják ugyan, de a régi, aradmegyei; Pécska mellett eső Marján faluét is Morjának írták egykoron. Azonkívül 1357-ben a szerémmegyei dombai apátság egyik birtokát már Marján-Olasznak írják; pedig ez körül-belül a Bár-Kalán nemzetségbeli I-ső Marjától vette előnevét.³

I-ső Marjának csak egy fia és egy leánya maradt. A fiúra, II-ik Marjánra, mint a nemzedékrend is mutatja, ugyanazon sors várakozott, mint II-ik Nánára. Fiörököse nem lévén, birtokairól ő is szabadon akart rendelkezni. A királytól ő is engedélyt kért tehát a szabad végrendelkezésre s 1280. márcz. 29. így osztotta el javait: Nejeének hagyta Jenőt és Nánát (Mohácstól északra estek). Leányának a valkómegyei Szarvast, Váradot és Tótót (Touth). Ezek közül ma csak Szarvas van meg Dráva-Szarvas néven; Várad és Tót (később Tótfalu) Eszék-től délre Ant (ma Antin) tájékán keresendők.⁴ Unokahúgának hagyta a mai Baesincze körül (Szerémm.) eső engi rész-birtokát.

Kielégítvén ekként hozzátartozóit, megmaradt javait a margitszigeti kolostornak hagyá annál is inkább, mert e kolostor egyházába akart temetkezni. Ezen jószágok voltak: Anyás-

¹ Hazai okm. VI. 133; 148—50.

² Hazai okm. VI. 288.

³ Csáki: Magyarország történelmi földrajza II. 236.

⁴ U. o. II. 270., 300., 358., 360.

és Koxol a Tisza mellett (Csongrádm.), Ikerhalom (Ykurholm) a Tiszántúl¹ Anyás mint pusztá Csongrád megyében ma is megvan. Koxol ma ismeretlen. Ikerhalom nevű hely valaha Torontálmegyében Párdány közelében, tehát Kalántelegtől nem messze létezett.

A végrendelet utóbb némi változást szenvedett. II-ik Marján neje elhatározta, hogy ha férje meghal, ő ennek sírja közelében fogja tölteni özvegysege napjait s e végből belép a margitszigeti apácák közé. Erre aztán férje úgy intézkedett, hogy ez esetben a nejének hagyományozott nánai és jenei birtok is a monostorra szálljon.²

Éppen ezen intézkedés volt oka, hogy végrendeletét megtámadták s az, mint említők, csak 2—3 év múlva juthatott érvényre.

Különben 1281. április 3-án IV. László király rendeletet küld a pécsváradai konventhez, hogy a margitszigeti kolostor egyházában eltemetett II-ik Marján ispánnak Jenő és Nána nevű birtokait a margitszigeti apácák fejedelemasszonya, Erzsébet számára foglalják le.

»Marján özvegye a kolostorban Istennek szolgál.«³

Ez a Bár-Kalán nemzetség öt ágának töredékes története.

Ennél még töredékesebb e nemzetség ősi, közös jószágainak ismerete. Nincs meg az osztálylevél. II. Nána ispán végrendeletéből tudjuk ugyan, hogy öt atyafiainak jószágaiban ötödrész illette meg, s így az osztózkodás alkalmával az ősi birtokok mindegyikét 5 részre darabolták,⁴ de ez az osztálylevél részletes tudósítását nem pótolja. Az is való, hogy a Nána- és Marján-ág sok birtokát ismerjük, de mindkét ág tagjait, különösen pedig II. Nánát vagyonszerző embereknek mutatják az oklevelek, s vakmerőség is, nyilvánvaló tévedés is volna ezek jószágait mind a Bár-Kalán nemzetség ősi, közös javainak hirdetni. Csak azokat fogadhatjuk el ősi javaknak, melyekben mind az öt, vagy legalább 2—3 ágak része volt.

¹ Wenzel i. m. IX. 264—65, Fejér V/3. 58.

² Csánki i. m. II. 118.

³ Fejér Cod. Dips. V/3. 84—8.

⁴ Dl. 604.

E szempontból kiindulva ekkoráig csak a következő helyek tekinthetők a Bár-Kalán nemzetség ősi birtokainak:

a) Szekeső (Baranyam.).

b) Csele. (Ugyanott Mohácstól északra.)

E kettőről világosan mondja a pécsi káptalan 1248-iki levele, hogy Petus fia Jób ezek ötödrészét bírta;¹ már pedig éppen azért ment 5 részre, mert ősi jószág volt.

c) Baar vagy Bár.

Szintén Baranyamegyében Szekeső és Csele közt esik. 1328—44. években még bírta a Bár-Kalán nemzetségből kiágazott Baar vagy Bary család,² s ami fő, még 1388-ban is tudták a szintén Bár-Kalán nemből származott Ellösy, Szeri Pósa (Pósafy) és Szentszálvatori családok, hogy nekik e helyhez joguk van s azért jogfentartás kedvéért átiratják a helység 1328-iki határjárásáról szóló oklevelet.

Mohács és Bár közt valaha még Kaplan, Nána és Jenő nevű falvak is állottak. Ezek közül Kaplan II. Nána ispáné, Nána és Jenő pedig II. Marjáné voltak. Az ősi jószágokkal való szomszédságuk arra mutat ugyan, hogy ezek is a Bár-Kalán nemzetségnek köszönik keletkezésüket, de az előadottak bennünket óvatosságra intenek. Az azonban kétségtelen, hogy Jenő és Nána egyrészéhez a Bár-ág is jogot tartott s így e helységeket a Marján és Bár-ágak közös ősenek kellett megszereznie.

d) Émen (ma Vémend, l. 31—33. ll.).

e) Tótfalu másképp Ag-Tétja és Izsépkapuja.

Ezek is Baranyamegyében Bártól és Szekesőtől északnyugatra estek. Hogy a Bár-Kalán nemzetség ősi javaihoz tartoztak, az az Émeni családnál ismertető hosszú perből bőven ki fog tűnni.

A szintén Baranyamegyében, de Szekesőtől és Bártól jómesszire, egész más vidéken eső Sámód helységben (Siklóstól nyugatra) II. Nána ispánon kívül II. Gyurkónak is volt része. Azonban az oklevél hallgat e rész nagyságáról s a vételár is oly kicsiny (6 márka), hogy az eladott részt az egész helység

¹ Wenzel i. m. XI. 365.

² Orsz. lt. Dl. 7345.

ötödrészének, magát Sámódot pedig ősi Bár-Kalán birtoknak nem tarthatjuk.

Csongrádmegyében eső, ősi birtokai voltak a Bár-Kalán nemzetségnek:

f) Alpár egy része. Mint láttuk II. Nána ennek egyrészét elajándékozta, más részéhez a XIV. század elején az Ellösy és Szeri Pósa családok tartottak jogot. A különböző ágak ilyen, egyhelyütt való birtoklása közös, ősi jószágra mutat. A későbbi peres iratokból az tűnik ki, hogy a Bár-Kalán nemzetség alpári birtoka a mai Ujfalu (Pestm. Alpár alatt) határával egy.¹

g) Ellösmonostora (ma ellési pusztá). Két, 1306- és 1326-iki oklevél világosan ősi Bár-Kalán nemzetségi birtoknak mondja.

h) Fel-Győ. Az Ellösy, Bár és Szeri-Pósa családok egyaránt birtokosok benne.

i) Szer (a mai Pusztá-Szer). Az 1388-iki szószert idézett oklevél (fentebb 8—9. ll.), arra nézve, hogy ez az ágak megosztozása előtt közös, nemzetségi birtok volt, minden kétséget eloszlat.

j) Anyás (ma pusztá Pusztá-Szer alatt). Mind a Marján- és mind a Bár-ágak birtokosok voltak itt.

Esztergom megyében eső birtok volt:

k) Sáp. Ez 1248-ban éppen úgy 5 részre volt osztva a Bár-Kalán nemzetség tagjai közt, mint Szekcső és Csele; s ez egymaga világosan ősi birtoknak mutatja. A Gyurkó-ág, mint láttuk, itt telepedett le.

Bevégezvén ekként, amit a Bár-Kalán nemzetség árpád-kori tagjairól és birtokairól összeszedetett emlékeink beszélnek, át kellene mennünk az e nemből kiágazó, derék magyar családok ismertetésére.

De ezt rögtön nem tehetjük.

Aki elolvasta értekezésünk első lapjait, s észrevette, hogy mi itt tulajdonképp azon nemzetségről beszélünk, melyet régi történetíróink Boornak vagy Bornak neveznek, okvetlenül keresni fogja értekezésünkben azon férfiú életpályáját is,

¹ Anjoukori. okm. IV. 170—2.

kinck szomorú sorsa révén a Boor nemzetséget hazai krónikáink névszerint is fölemlítik s a legelőkelőbb, legősibb magyar nemzetségek közé sorozzák.

E férfiú volt Bánk bán.

Miért nem szoltunk róla eddig? Azért, mert sem az egyenes egykorú adatok, sem a birtokviszonyok nem nyújtanak bizonyítékot arra nézve, hogy Bánk bán csakugyan a Bár-Kalán nemnek tagja volt. Nem tehetjük tehát őt egy sorba azokkal, kik biztosan a Bár-Kalán nemzetséghez tartoztak.

Tudjuk azonban azt is, hogy egyszerűen tagadó okok miatt nem szabad teljesen elvetni a későbbi krónikás tételes állítását, s azért ismertetjük legalább így utólag, de lehetőleg pontosan Bánk bán életpályáját is.

Vizsgáljuk meg először is azt: Igaz-e, a mit Bánk bánról II. Endre nejének, Gertrudnak gyilkosáról hazai krónikák beszélnek, vagy csak mese?

Ujabb időben Bánk bánról és az ő állítólagos gyilkosságáról két vélemény merült föl történetíróink között.

Az egyik szerint a krónikák egész tudósítása valótlan. Nem Bánk bán gyilkolta meg a királynét, hanem összeesküvés áldozata lón s az összeesküvés végrehajtója Türe fia Péter volt.¹

A másik vélemény ellenben Bánk bánat ogynék véve az 1202-ben és később előforduló Benedek vajdával, még azt a nőt is megnevezi, akinek megbecstelenítése okot adott a gyilkosságra s ez volna Tota, Imre királyunk feleségének udvarhölgye.²

Ez utóbbi nézet teljesen tarthatatlan. 7—8 oklevelünk is van, a melyek szerint Bánk bán és Benedek 1208-ban és 1209 elején együtt hivataloskodtak, az egyik mint bán, a másik mint vajda;³ ennél fogva e kettő egy személy nem lehetett.

¹ Pauler Gy.: a »Nemzet« 1883. évf. 118—119. számaiban; Balics L.: Kath. egyh. történ. Magyarországon. II. 211—21. ll.

² Pör A.: Bánk bán Melindája. Kolozsvár, 1890.

³ Wenzel i. m. I. 98. VI. 325. Fejér III, 66. Wenzel VI. 334. XI. 95. 102.

A másik vélemény elfogadható és jogosan védelmezhető volt egész mostanáig. Mert valóban nem voltunk kötelesek ily nagy, főbenjáró eseményt csupán az ő szavára elfogadni, annál kevésbé, mert kimutatható, hogy az ő tudósítása az egész Boor nemzetség kiirtásáról mese.

Most azonban megszólalt a történelem hiteles tanúja: az oklevél. Egy dunántúli család leveles lédájából napvilágot látott IV-ik Béla királyunknak 1240-iki, Gortva (Guertva) földről szóló adománylevele s ebben a meggyilkoltnak fia ezeket mondja: »Bánk (Bancu) egykor bán, felségsértés miatt, összeesküdött ugyanis szeretett anyánk meggyilkolására, azon itélettel, melyet a közmegegyezés (ratio communis) hozott ellene, nem érdemtelenül, hisz nagyobb bosszúállásra lett volna méltó, összes jószágait elvesztette.«¹

Ez végre eldönti a kérdést. A krónikásnak tehát szintén van egy kis igaza. Bánk bán részt vett Gertrud megöletésében, de nem ő volt a fő, nem nevének megbecstelenítése volt a gyilkosság oka s nem irtották ki összes nemzetségét, sőt őt magát sem fejezték le, hanem csak később, IV-ik Béla idejében ítélték jószágvesztésre.

Ezek után lássuk Bánk bánnak nyilvános pályafutását:

1206-ban ujbári ispán.²

1208-ban és 1209 közepéig bán.³

1209 végén 1210-ben bihari ispán.⁴

1211-ben és 1212 elején a királyné udvarbírája és bihari ispán.⁵

1212 és 1213 közepéig nádor és eleintén kevei, később pozsonyi ispán.⁶

1213-ban egyideig csupán pozsonyi ispán, utóbb azonban azt is elveszti.⁷

¹ Hazai okm. VIII. 36.

² Wenzel VI. 308.

³ Wenzel VI. 323.

⁴ Wenzel VI. 335., 343. Fejér III/1. 78.

⁵ Wenzel VI. 349., XI. 113., I. 125—6. Hazai okm. VIII. 12.

⁶ Fejér III/1. 116., 117., 120., 124. Knauz Mon. St. I. 202. Hazai okm. VI. 11. Fejér III/1. 150. Wenzel I. 136., VI. 359. XI. 118.

⁷ Wenzel I. 132. V. 5. u. o. XI. 129., VI. 368.

1217-ben újra bán.¹

1221—22-ben a király udvarbírája, fehérvári és egy izben bodrogi főispán.²

Egy az Országos levéltárban Dl. 69. sz. őrzött s Fejér Cod. Dip. III/1. 202. l. szerint még Gertrud királyné megöletése előtt kiállított oklevél szerint Bánk már a királyné megöletése előtt elvesztette a nádorságot.³ Ez pedig egész más fényt vet az ő részvételére a szörnyű politikai gyilkosságban. E szerint a gyilkosságban való részvételnek nem okozata, hanem oka volt a hivatalvesztés.

IV-ik Bélának említett leveléből tudjuk immár bizonyosan, hogy mivel állott bosszút elmozdításáért Bánk bán. Részt vett ő is — bár csak mint összeesküvő — Gertrud megöletésében. Vele tartott veje, Simon bán, testvére azon Mihály bánnak,⁴ a kivel Bánk 1212-ben együtt hivataloskodott, ő mint nádor, amaz mint bán.⁵

Az összeesküvők nagy száma, hatalma lehetlenné tette azt, hogy a király oly büntetést szabhasson rájuk, mint a minőt később I-ső Károly Záh Feliczián nemzetségére szabott. Bánk és veje életben maradtak. Simon bánnak ugyan elvették jószágait, de Bánk maga II. Endre korában még ennyi büntetésben sem részesült. Sőt ellenkezőleg később újra bejutott a király kegyébe. Egy 1218-iki⁶ oklevélben II-ik Endre »fidelis jobbagio roster Banco tunc temporis palatinus«-nak nevezi őt.⁷ Ekkor tehát még élt s így biztosak lehetünk abban, hogy ő az, aki 1217-ben új fent bán, 1221—22-ben pedig a király udvarbírája volt.

De a mit megbocsátott a férj, azt nem tudta megbocsátani a fiú s azért IV-ik Béla trónra léptével ő is azon főurak

¹ Wenzel I. 141. II. O. VIII. 7. W. VI. 385., 393.

² Wenzel XI. 163. Hazai O. VI. 15. Hazai O. VII. 9. W. VI. 409. W. XI. 173.

³ Tagányi Károly t. barátom szíves közlése.

⁴ Wenzel VIII. 261. Hazai o. VI. 20.

⁵ Fejér III/1. 116.

⁶ Hogy ez oklevél csak 1217 után kelhetett, megmutatta Fejérpataky: Kir. kancellária. 96.

⁷ Wenzel XI. 139.

sorába került, kiket az új király megbüntetett. Életét ugyan nem, de elvette tőle jószágait¹ s a vénségére földönfutóvá lett volt nádor ezt bajosan élte túl.

Ez Bánk bán életének futása. Világos ebből, hogy a krónikáknak csak annyiban van igazuk, hogy ő is részt vett azon összeesküvésben, mely Gertrud királyné vesztét okozta, de a többi állítás, pl. hogy Bánk bán nemzetségét rettenetes módon kiirtották, vagy, hogy ő maga gyilkolta volna meg a királynét, továbbá Bánk nevének megkerítése és megbecstelenítése mind csak mese. Kézzelfogható, hogy a krónikás itt Záh Kára esetét tartotta szem előtt s egészen azt alkalmazta Bánk bánra.

Bánk bánnak birtokai közül ismerünk egynehányat. Ilyen először is a Zágráb közelében, tőle nyugatra eső Geremla. Ezt ő a zágrábi székesegyháznak világítószerek beszerzésére hagyta.²

Ettől jó távol egész más irányban a szoros értelemben vett Magyarországon volt másik birtoka: Zsurk (Szurch), melyet Ipochn comestól 300 márkáért vett. Ez Szabolcsmegyének legészakibb pontján, a Tisza kanyarulatánál esik. 1212-ben — úgy látszik — nagy határa volt, mert nemcsak Győrrel (ma Győröske), hanem Tuzsérrel, Jékével és Bezdéddel is határos volt.³

Ezzel csaknem átellenben, a Tisza jobbpartján esik azon Két-Lónya nevű falu, melyet Bánk bán Aba nembeli Artoltól vett és vejének ajándékozott.⁴

A régi Kis-Honthban, most Gömörben, ennek délnyugati esücsében Bánk bán két faluja állott: Csoma (Chama) és Gortva (Guertma). Csak akkor értesülünk róla, mikor már másnak adják.⁵

Legészakibb fekvésű birtoka volt Bánk bánnak a sárosszegyei Szinnye, melyhez akkor még Újfalu és Jernye is tartoztak. Ez az elkobzás után sok ideig volt a király kezén,

¹ Hazai okm. VIII. 36.

² Tkalčić: Monum. Ep. Zagrab. II. 97. V. 6. 120.

³ Hazai okm. VIII. 12.

⁴ Wenzel VIII. 261.

⁵ Hazai okm. VIII. 36. A hely meghatározására nézve v. ö. Fejér IV/2. 328. Wenzel IV. 326.

mert csak 1262-ben adta oda a király a Szinnyei Merse családnak, Mersének.¹

Osszevetve már most e birtokok fekvését a Bár-Kalán nemzetség birtokainak fekvésével, szinte lehetetlen, hogy kétség ne támadjon bennünk Bánk bánnak a Bár-Kalán nemzetségből való származása iránt. Ha másrésről tekintetbe vesszük, hogy Gertrud királynét valahol Esztergom közelében ölték meg és a Bár-Kalán nemzetség egyik birtoka Nagy-Sáp (régén Úr-vagy Or-Sáp) éppen Esztergom közelében esik, nehéz elfojtani abbéli gyanunkat, hogy a Képes Krónika csak azért mondja Bánk bánnt Bár nembelinek, mert a gyilkosság a Bár nemzetség egyik birtokának szomszédságában vagy éppen egyik birtokán ment végbe.

III.

A Bár-Kalán nemzetségből kiágazó családok.

1. *Émení (Vémendi) család.*

Nemzedékrendje ez:

Ag ispán			
I. Miklós 1326.			István 1326—52.
II. (Ádám) Miklós 1341—80.	I. (Igaz) Márton 1341—67.	Domokos 1341—52.	Lőkös 1341—67.

Zivatar, nagy zivatar vonult el később e családnak lakóhelye fölött, annyira, hogy azt csak egy másik, nemcsak elváltozott, de el is tűnt helység hollétének segítségével tudjuk meghatározni.

Az eltűnt helység a baranyamegyei Karakó vagy Krakó. Erről azt olvassuk egy 1376-iki oklevélben, hogy az idevaló jobbágyok marháit Laczkfy II. István erdélyi vajda bozsoki tisztjei behajtották.² Világos ebből, hogy ez egykori Karakó helység a ma is meglévő Bozsok helységgel határos volt, mert

¹ Fejér IV/3. 61.

² Zichy es. okm. III. 622—3.

hiszen az ilyenfajta erőszakoskodások éppen onnan származtak, hogy egyik falu lakosai nyájaikat a másik falu határán legeltették. Még régibb, 1373-iki oklevélben ismét azt találjuk, hogy a karakai földesúr panasza szerint a czikádori (bátaszéki) apát a karakai jobbágyokat elfogatta és ökreikkel együtt Feket helységbe vitette, noha a panaszos szerint a karakai erdőben vágta a fát.¹ Ebből megint az következik, hogy a karakai erdő meg a ma szintén meglévő Feket vagy Feked község erdejével volt szomszédos s mivel a karakaiak, legalább a feketiek véleménye szerint a határt átlépték, bekövetkezett a zálogolás és, ha másként nem ment a dolog, egy kis erőszakoskodás is.

Kétségtelen e két adathól, hogy a régi, baranyamegyei Karakó Bozsok és Feked közt esett. Teljesen bizonyos az is, hogy e Karakó tőszomszédságában (in commetancitate) volt 1341-ben »Emul«-nek írt község. Ily alakban azonban e helység ma egészen ismeretlen Baranyamegyében. Szerenesére az oklevelek emlegetik e községet más alakban is. Így 1341-ben ez »Emul« vagy »Emel« egyik birtokosaul Ag ispán unokáját (Ádám) II. Miklóst mondják,² 1380-ban azonban ugyanezen (Ádám) II. Miklós előneveül »Emen«-t vagy »Eemen«-t írják.³ 1382-iki levél szerint a karakai jobbágyok »emul«-i földeket foglalnak el,⁴ 1384-iki szerint pedig ezért »emen«-i jobbágyok vesznek elégtételt a karakaiakon.⁵ Világos tehát, hogy az »Emul« helynév idővel »Emen«-re vagyis Émen-re változott. Igaz ugyan, hogy ma Émen helynevet sem lelünk Feked és Bozsok környékén, de ott van ám a két község szomszédságában Vémend. S már most, ha a régi Karakó Bozsok és Feked közt esett, egy pillantás a térkép mutatja, hogy ennek akkor északkeletről érintkeznie kellett a mai Vémenddel is. Karakóval való határos volta és a régi Émen szóval való nagy hasonlatossága azonnal elárulja tehát, hogy a mai Vémend a régi Émennel teljesen egy, vagyis jobban mondva a régi Émölty,

¹ Zichy es. okm. III. 499.

² U. o. VIII. 166. V. ö. IV. 289., 494—5.

³ U. o. IV. 154—5.

⁴ U. o. IV. 235.

⁵ U. o. IV. 289.

Émen helynév idők folytán Émendre, Vémendre változott, éppen úgy, mint a nyitra megye: régi Csermel, Csermen idővel Csermend lett s ma már e nevet viseli.¹ Különbö a baranyamegyei Beremend-et is csak »Beremen«-nek írják a XIII—XIV. századokban.²

Az Ag ispántól származó család fészke tehát a mai Vémend, régiesen Émen vala. Legtöbbször idevalónak (»de Émen«, »de Emul«) írják a család tagjait, azt kell tehát feltételeznünk, hogy a család Émeni vezetéknevet viselt. Különbö ez Émen éppen azon patak fejeződésénél esik, mely aztán Bár-nál torkollik a Dunába s így Ément ősi Bár-Kalán birtoknak is tarthatjuk. Megerősít e véleményünkben az, hogy Émen mellett már Ag ispán is kétségtelenül birtokos volt. Ugyanis az 1341-iki oklevél szerint Karakóval nemcsak Émen, hanem Tótfalu határa is érintkezett. E Tótfalut 1366-ban (helyesebben 1376-ban) »Ag-Thóthya«-nak írják,³ ami annyit jelent, hogy valaha e falut Ag újratelepítette, vagy legalább is bírta. Volt különben e Tótfalunak harmadik, ritkán használt neve is: »Izsépkapuja«,⁴ ellentétben a szomszéd völgyben eső Dömötör- vagy Dömör-kapuvál.

Ha már ennyire jutottunk, keressük még meg e családnak harmadik birtokát is. Ezt sokszor »Zemul«-nek, de gyakran »Semel«, »Zemel«-nek is írják, tehát eleintén Szemölty-nek, Szemely-nek ejtették ki. Ez is a sokat emlegetett Karakó szomszédja volt, mert 1408-ban a »Semel«-i jobbágyok erőszakoskodtak a karakai határon.⁵ Ma azonban a régi Karakó környékén Szemölty vagy Szemely helység szintén nincs.⁶ A magyar helynevek változásainak törvényeit és hasonló eseteit kell segítségül hívnunk, hogy czélt érthessünk. Tudnivaló, hogy a régi »ely« a helynevek végén gyakran »ény«-re válto-

¹ V. ö. Fejér Cod. Dip. IV/3. 241. Hazai okm. VII. 167.

² Csánki i. m. II. 461.

³ Zichy es. okm. III. 169.

⁴ U. o. VIII. 163—4.

⁵ Zichy es. okm. V. 554.

⁶ Pécestől délkeletre, a régi Karakótól valami 6 mértföldre van Szemely helység; de ez itt számításba nem vehető.

zik, mint pl. a nyitrai megyei Ürmely is Ürmény-re változott. E törvényt követve a Karakó mellett eső Személy helynév is idővel Szemény-nyé alakult. Előfordul továbbá a helynevek-nél, hogy az »m« betűből idővel »b« válik, mint pl. a régi »Mezermen« ma Bözörmény; a körösmegyei 1392-ben »Gor-monok«nak frt helység¹ is később Gorboinak-nak hangzik (a mai belovármegyei Kloster helyén állott).² Ha ezt a hangzó változást a Szemény helynévre alkalmazzuk, Szebény alakot nyerünk, s ime Bozsoktól nyugatra, Ekedtől pedig délkeletre csakugyan ott van Szebény helység.³

S mily sajtáságos! Valamint az Émeni család birtokai-nak meghatározása az eltűnt Karakó helység hollétének meg-állapításától függött, akként a család története is jóformán e Karakó helység körül forog. Ag ispán két fiáról I. Miklósról és Istvánról egyebet sem tudunk, mint hogy 1326-ban az ellősi monostorhoz való jogukat eladták az Ellősy családnak,⁴ s aztán mindjárt a következő adat arról szól, miként akarták az Émeni család akkor életben levő tagjai (István, ennek fia Lőkös és I. Miklósnak fiai) Karakót megszerezni. De tekint-sünk csak a térképre s juttassuk eszünkbe, hogy Émen Kara-kótól északkeletre, Szemény (Szebény) pedig délnyugatra állott s mindjárt természetesnek találjuk, hogy a család e Karakót, mely két faluját éppen elválasztotta, minden áron megszerezni és így birtokait mintegy egy taggá összeolvasztani akarta.

E végből 1352-ben a tiszta és egyenes utat választották. A király titkos kanczellárja előtt István és testvérének, I. Miklósnak fiai, (Ádám) Miklós, (Igaz) Márton és Domokos cserére léptek Becsey Vesszőssel. Oda adták neki (a mai baranyamegyei Lápova körül eső) izboldi, kustándi és ormándi részirtokait s ők viszont megkapták Vesszősnek karakói részirtokát.⁵

¹ Zichy es. IV. 484—5., 491.

² Csánki: Körösmegye. 16. l.

³ Csánki a mai Szebényt a régi monostoros Zebogény-nyel azono-sítja (Történ. Földrajza II. 537.), de ebben határozottan téved. Zebogény körülbelül Baranyavár-Monostorral egy.

⁴ Anjoukori okm. II. 259.

⁵ Zichy es. okm. II. 487.

Karakó másik, még pedig nagyobb része azonban Becsey Vesszős testvéréé, Töttöse volt.¹ Ennek megszerzésére olyan különös szerződést kötöttek Becsey Töttössel, a minő a régi világban ugyan nem volt ritkaság, de nem is szokott jó vég-gel jární. 1352. szept. 7-én megjelentek a kafocsai káptalan előtt István, Lőkös nevű fia és I. Miklós fiai (Ag unokái) s kijelentették, hogy ők Becsey Töttöstől 700 márkát részint készpénzben, részint megfelelő értékű lovakban és egyéb marhákbán fülvettek s ezért eladják Töttösnek valkómegyei Erdő-Szád nevű birtokukat. Ez eddig rendben lett volna; de aztán következett a bonyodalmas rész. Erdőszád akkoriban nem az Émeniek kezén, hanem másokén. Azonban az Émeniek erősen bíztak benne, hogy 15 év alatt visszaperelik. Becsey Töttös tehát beleegyezett, hogy Erdő-szadat e 15 év alatt szerezzék vissza s ha megszerzik, kötelesek azt neki és örökö-seinek átadni, sőt megígérte, hogy ez esetben a 700 márkára való ráadásul még karakói részét is az Émenieknek adja. Viszont az Émeniek megígérték, hogyha Erdőszád visszaszer-zése nem sikerül, akkor a 700 márka fejében Ément és Tót-falut Töttös vagy örökösei tőlük elvehetik.²

Egyvégtében négy falunak lesznek tehát földesurai az Émeniek, ha Erdőszád visszaszerzése sikerül! De mi lesz, ha nem sikerül? Kiszorulnak még émeni udvarházaiukból is.³ A szerződés szerint ennek kellett volna bekövetkeznie, mert Erdőszád csakugyan idegen kezekben maradt; azonban miért, miért nem? a szerződést nem hajtották teljesen végre s az Émeniek 15 év elteltével is bennültek Émen és Tótfalu birtó-kában. Becsey Töttös nem érte meg a 15 év leteltét (kevással előbb, 1355-ben meghalt), de maradtak fiai s ezek nem nagyon mozogtak a 700 márka kárpótlásáért. Csak 1365-ben, 9 évvel a 15 év eltelte után, jutott eszébe Töttös fiának, Lászlónak, hogy tiltakozzék Émen és Tótfalu elidegenítése ellen, mert ekkor híre járt, hogy a híres Laczkfyak (Bozsok földesurai) szeretnék e két falut megszerezni. Ismétli e tiltakozást 1367-

¹ Zichy es. okm. II. 235., 294.

² U. o. VIII. 165.

³ Az émeni (ekkor már elhagyott) udvarházakról 1430-iki oklevél emlékezik.

ben s mindkét ízben Ag ispánnak 3 unokáját (Ádám Miklóst, Igaz Mártont és Lőköst) tiltja el a 2 falu eladásától. Harmadizben 1376-ban Bálint pécsi püspöktől féltette Ément s Tótfalut. Ekkor azonban már csak Ádám Miklós fordul elő a tiltakozó levélben s így a többiek örökös nélkül haltak el.¹

E szerint Ádám II. Miklós az Émeni családnak egyetlen férfitagja maradt. Már most egyrészt a Bátmonostori Tóttós család leselkedett 2 falujára, hogy legalább halála után kezére keríthesse azokat, másrészt pedig a rokonok reménykedtek, hogy majd dús örökséghez jutnak utána. Bár másik fiának I. Istvánnak leszármazói, u. m.: Szent-szálvátory János, Dénes és Pál 1380-ban Baranyamegye közgyűlésétől bizonyítványt szereznek annak igazolására, hogy ők és Émeni (Ádám) Miklós egy őstől származtak le s hogy az Émeniek 3 faluja tulajdonkép osztatlan ősi jószágá az ő nemzetségüknek.²

Ádám Miklós azonban ki akarta játszani mind a hitelezőt, mind a rokonokat s e végből elment a királyi udvarba s ott még életében lemondott minden jószágáról a király javára. Ennek következtében a király lefoglaltatta a nevezett jószágokat s nemsokára, 1380. jan. 8. kelt adománylevele szerint cserében odaadta Zámbo Miklósnak, úgy hogy ez Émeni Ádám Miklós halála után rögtön átvehette Émen, Tótfalu és Szobény (Szemely) birtokát.³

Ha Ádám Miklós e tétével csak bosszantani és keseríteni akarta hitelezőit és rokonait, akkor célját busásan elérte, mert kerekedett e miatt annyi és akkora per, hogy 4—5 nádor sem tudott végére járni.

Az első ilyen per a pécsi püspök és Zámbo Miklós közt keletkezett. Mint Tóttós László tiltakozásából kivehető, már

¹ Zichy es. okm. VIII. 166. Megjegyzendő, hogy a harmadik tiltakozásról szóló levél évszáma e helyütt 1366-ra van téve, de ez csak vagy toll- vagy másolatí hiba, mert a szövegben említett Alsáni Bálint csak 1374-ben lett pécsi püspökké.

² U. o. 164.

³ A hercegi Eszterházy es. kismartoní lt. 32. C. 143. Dr. Merényi Lajos szíves közlése.

1376-ban híre járt, hogy a pécsi püspök Ément és Tótfalut meg akarja szerezni. Nagyon érthető ennél fogva, hogy 1381-ben, mikor az Émeni család javai Zámbo kezére jutottak, Alsáni Bálint püspök legalább ellene mondott a beiktatásnak. Zámbo a püspököt a király, illetőleg a nádor elé hívatta, de 1391-ig csak az okiratok felmutatásáig jutottak. A pör aztán átszállott Zámbo jogutódaira s folyt még 1409-ben is, mert Alsáni Bálint († 1408.) utóda szintén alperes volt benne,¹ de — legalább tudunkra — döntő ítéletet ez ügyben a nádori törvényszék nem hozott.

Fontosabb és bennünket közelebről érdeklő volt a Szentszálvátory családnak és érdektársainak, az Ellösy és a Szeri Pósa családoknak pöre Zámbo és utódai ellen. A Szentszálvátoryak ekkor jól felkészültek. Tudván ugyanis, hogy a pör költséges dolog, segítségül szolgáltatták a 2. náluk gazdagabb rokon családot, az Ellösyt és a Szeri Pösát. 1382-ben május 29-én úgy egyeztek meg a királyi kancellária előtt, hogy a költségekhez mindenik család egy harmadrésszel járul hozzá, de aztán, ha az Émeniek jószágá csakugyan visszakerül, 3 egyenlő részre is osztják s mindenik család kap belőle egy-egy részt.² Aztán kieszközöltek ugyancsak a királyi kancelláriától beiktató parancsot s ezzel lementek Émenbe meg a többi falvakba, hogy azokat hivatalosan átvegyék birtokukba. Zámbo természetesen nem adta át a kezében levő birtokokat, hanem ellenmondott s így a Szentszálvátory családnak és érdektársainak megvolt a jogi alapjuk, a melyen aztán a pert Zámbo ellen megkezdheték.³

A per eleintén nagyon lassan ment. Csak 1391. Vízkereszt nyolczadán került a sor a bizonyító okiratok felmutatására, s még ekkor sem mondott a nádor ítéletet, hanem elhalasztotta a pert. E halasztás legalább 6 évig tartott s így a döntés Bebek Detre nádorra (1397—1402.) maradt. Ez először is azt

¹ Zichy es. okm. VIII. 163. Garay II. Miklós nádor 1424-iki jegyzője azt hitte s azt írja, hogy Alsáni Bálint utóda már Bebek Detre nádor elé meg volt idézve. Ez azonban kézzelfogható tévedés. Különben a tömérdek pörirat között nem esuda, ha egy kissé eltévedt.

² Zichy es. okm. VIII. 165.

³ U. o. 163.

ítélte, hogy Szentszálvátory János fia, Albert (János időközben elhalt) 140-ed magával tegyen esküt a szekszárdi egyházban annak igazolására, hogy ő néhai Émeni II. (Ádám) Miklóssal csakugyan egy őstől származik s hogy Émen, Tótfalu meg Szebény (Szemely) csakugyan osztatlan, közös javai voltak e családoknak. Szentszálvátory Albert az esküt csakugyan letette, s erre a nádor a perelt 3 falut valóban oda ítélte, még pedig az 1382-iki szerződés értelmében nem csupán a Szentszálvátory, hanem egyszersmind az Ellösy és Szeri Pósa családoknak is.¹

Csakhogy még sok víz elfolyt a Dunán, míg ez ítéletet csakugyan végrehajtották. Émen, Tótfalu és Szebény (Szemely) falvak, mikor ez ítéletet kimondották, már harmadik kézen voltak. Zámbo 1391-ben átengedte azokat nejének és neje rokonainak a Szuharékay (vagy Gorbonaky) családnak.² Ezek 1397-ben (minden bizonnyal a Nápolyi László-párthoz való esatlakozás miatt) e falvakat elvesztették. 1398. július 19-én már Órévy Lukács váradí püspök és 3 unoka-öccse huzzák e falvak jövedelmeit,³ s biztos, hogy még 1409-ben is Órévy Konrád Émen földesura.⁴

Végre 1413 táján sikerült a Szentszálvátory, Ellösy és Szeri Pósa családoknak Bebek Detre nádor ítéletének érvényt szerezniök. 1413-ban már ők a »beati possidentes«⁵ s így valóban örökségükhöz jutottak 30 éves küzdelem árán. Különben Szentszálvátory Albertnek nemsokára magva szakadt s az őt illető rész is az Ellösy és Pósa családokra jutott, úgy hogy mindegyik közülök e falvaknak nem harmadát, hanem felét bírta.⁶

De hát már most mi lesz a Báthmonostori Töttös család 700 márkányi követelésével? Ez odavész? Dehogy. Nem oly fában ringatták e család tagjait, hogy valamelyik jogukról könnyedén lemondottak volna. Töttös I. László először is pert indított a király ellen, mihelytt arról értesült, hogy az Émeni

¹ Zichy es. okm. VIII. 167—169.

² Zichy es. okm. IV. 484—5., 491—2.

³ U. o. V. 76. V. 6. u. o. V. 441., 510., 521—2.

⁴ U. o. V. 587.

⁵ U. o. VI. 295—7.

⁶ U. o. VIII. 413.

család összes javait annak nevében lefoglalták.¹ Aztán, mikor Zámbo Miklós átvette e jószágokat, 1381. márcz. 8-án megkísértette Émen és Tótfalu birtokába jutni be iktatás útján. Zámbo természetesen ezt ellenezte s ennél fogva másodsorban pert indított Zámbo ellen. Mikor pedig hallotta, hogy a Szentszálvátory család és érdektársai ősi jog révén örökségüknek tartják az Émeni jószágokat s perelnek érte, beleavatkozott e perbe. Ennek végét ugyan ő nem érte meg, de fia II. László folytatta a pert. Fölmutatta okiratait és kivitte, hogy Bebek Detre nádor ugyanakkor, midőn az Émeni család javait a rokonságnak ítélte, egyttal kimondotta azt is, hogy a rokonság pedig köteles Émen és Tótfalu értékét a Báthmonostori Töttös családnak az 1341-iki szerződéskor adott 700 márka kárptólása fejében kifizetni.²

Már most ez ítélet végrehajtására került volna a sor. Csakhogy az nem ment olyan könnyen. Először is várni kellett, míg a rokonság tetteleg átveszi az örökséget, s mint láttuk, ebbe körülbelül 10—12 év telt bele. Aztán pedig a rokonság nem ismerte el kötelezőnek magára nézve az 1341-iki szerződést és így a 700 márka kárptólását sem. Megjegyzendő, hogy eleintén Báthmonostori Töttös II. László nem volt megelégedve a nádor ítéletével, mert ő természetben szeretne volna a két falut megkapni, nem pedig csak megfelelő értékű pénzben, s e miatt Bebek Detre nádor ítéletét meg is fellebbezte,³ de később belenyugodott s már most legalább a pénzt szeretne volna látni.

Megkezdte tehát a lépéseket Émen és Tótfalu megbecsültetéséhez. De roppantul lassan ment a dolog. Töttös II. László is meghalt s csak fia János érte meg, hogy 1424-ben Garay II. Miklós nádor Émen és Tótfalu értékét újra a Töttös családnak ítélte s elrendelte a 2 falu hivatalos becslését. Ki is küldte a nádor a királyi embereket a megbecsülésre, a szekszárdi konventet pedig a jelentéstételre,⁴ de Töttös János sem látott a kárptólásból semmit. 1430. április elején már fia III.

¹ Zichy es. okm. VIII. 167. E pör további folyásáról csak annyit tudunk, hogy 1392. elhalasztották.

² U. o. 165—6.

³ U. o. 164—70.

⁴ U. o. 170.

László tiltakozik egyik Szeri Pósa leánynak Émenbe való beiktatása ellen, s ebből világos, hogy e falvak árát még akkor sem kapta meg.¹ Új ítélet, új kiküldetés volt szükséges és annak alapján végre 1430. szeptember 1-én Abolmai (Bolmányi) Miklós királyi ember a pécsváradi konvent emberének jelenlétében megjárja Émen és Tótfalu határait s jelenti, hogy Émenben tornyos köegyház, elhagyott udvarház, paplak és 40 lakott 5 lakatlan jobbágytelek van, Tótfaluban pedig 1 lakott és 13 lakatlan jobbágytelek. A két falu rétje mintegy 30 kaszásnyi, szántóföldje, szőlőhegye s erdeje pedig mintegy 20 ekényi.² Ennek alapján már most könnyű volt a két falu értékét megállapítani, de az, vajjon csakugyan megállapították-e s még inkább az, vajjon csakugyan kifizették-e? eddigelő kétséges. Biztos ellenben, hogy mind Émen, mind Szebény (Személy) és Tótfalu egész 1501-ig a Bár-Kalán nemzetségből kiágazó Ellösy család leszármazóinak kezén volt (L. o.) s így Émeni II. Miklós-nak a rokonokat kirekeszteni óhajtó terve dugába dőlt.

2. Ellösy család.

Legidősb hajtása a Bár-Kalán nemzetség Izsép-ágának. Csongrádtól északnyugatra a régi Ellösmonostorán (a mai ellési pusztán) rakott állandó fészket magának. Minthogy Szeren szintén volt birtoka, gyakran nevezik tagjait a középkori jegyzők Szeryeknek is, de mégis többször, kivált ha a Szeri Pózákkal együtt kerülnek elő, Ellösyeknek (de Ellus, Ellews, Ellws). Különben, hogy Ellösmonostorát megszerették, s itt állandóan megtelepedni óhajtottak, azt már 1326-ban elárulták, mert rokonaiktól az Émeni és Bár családoktól ezeknek itt levő részeit megvásárolták.³

¹ Zichy es. okm. VIII. 413.

² U. o. 426—28.

³ Anjoukori okm. II. 239.

Nemzedékrendjük ez:

II. István (L. a nemzetségtáblán.) 1265—7.					
I. Sándor					
I. István 1306.			I. Márk 1306—28.		
János 1326—44.		Göt (Good) 1326—44.			
I. Mihály 1372—82.	I. Miklós 1372.	II. Miklós 1372—82.		II. Sándor 1372—88.	
II. Márk 1400—27.				II. István 1414—27. ~ Dorottya, 1438-ban özvegy	
~ László 1430.	Veronika 1461—1501. ~ Zeréndi Buda László	Hona 1461. ~ Gyulay Ferenéz	Apollonia 1461—4. Zeleméry László	Katalin 1461—4. Ramecsa István	Márta 1461. ~ Vasky János

I. Sándor fiai az elsők a Bár-Kalán nemzetség leszármazói között, kik a XIV. század elején a politika veszedelmes, de kecsgetető pályáján szerencsét próbáltak. Ki mertek kezdeni a hatalmas, Károly-párti Kopasz nádorral; azon kor szokása szerint ennek jószágait pusztították, falvakat égettek porrá, egyházakat törtek föl stb. s ilyenekkel ellenfelüknek 200 márkányi kárt okoztak. Hanem aztán, pártjuknak csillaga hanyatlóban lévén, 1306-ban még ideje korán, még mielőtt földönfutókká váltak volna, kibékültek a gyorsan emelkedő nádorral: megígérték neki, hogy megtérítik a kárt s biztosítékul erre lekötötték egyik nemzetségi monostorukat, az ellösit.¹

I. Sándor unokái már csak gazdálkodtak, 1326-ban nagybátyjukkal együtt ők szaporítják ellösi birtokukat az Émeniektől és Bároktól megvett részzel.² 1341-ben jelen vannak Alpár határjárásán s beleegyeznek a határjelek fölállításába.³ Három évvel később $\frac{1}{3}$ -öd részben haszonbérbe veszik az aradi káptalannak Tisza mellett Tömörkény közelében eső Morotva nevű halastavát.⁴

Az unokák egyikét az oklevelek sokféle változatban írják: God-nak, Good-nak, Goth-nak és Gooth-nak. A magyar nyelv

¹ Anjoukori okm. I. 107.

² U. o. II. 239.

³ U. o. IV. 170.

⁴ U. o. 412.

mai kiejtése szerint e név Gád-nak vagy Gát-nak is hangoztható, de biztosan megállapítani alig lehet, mert Ellős közelében hasonló hangzású helynév nincs. Legfeljebb az Ellöstől nyugatra nyújtózkodó Gát-érre gondolhatnánk, de ez meg nagyon könnyen egészen új eredetű elnevezés is lehet.

Az 1344-ben említett Morotva halastavat $\frac{4}{5}$ -öd részben Szeri Pósa bérelte, később pedig vagy ő, vagy fia örök áron megszerezte. Ez persze nem tetszett az Ellösy családnak s azért szerették volna legalább részben ezt, továbbá a Keskeny és Három-Fül nevű szintén tömörkényi halastavakat használni. 1372-ben azonban János fiait: Mihályt és I. Miklóst, meg Gót fiait: II. Miklóst és II. Sándort ettől eltiltotta.¹

Gót fiai és Mihály 1382-ben is előfordulnak, mert az Émeni család jószágainak visszaszerzésére törekvő atyafi-szövetkezetnek $\frac{1}{3}$ -ad részben ők is tagjai lettek.² E per végét legfeljebb II. Sándor érte meg, legalább 1388-ban, midőn a Bár-Kalán nemzetségből kiágazott családok a szeri monostor jogait védik, már csak őt említi az oklevél Ellösy néven.³ E Sándort közönségesen Szandrin-nak hívták, s leszármazóit pedig latinosan »filii Sandrini«, vagy »filiae Sandrini«-nek.

II. Sándor fiai II. Márk és II. István jeles hazafiak voltak. Ozoray Pipo temesi főispán és törökverő hadvezér seregében küzdöttek ők is hazánk fenmaradásáért. Biztos tudomásunk van róla, hogy 1425. nyarán Ozoray vezérlete alatt a Havasalföldet elfoglaló törökök ellen indultak,⁴ 1426-ban pedig ismét Havasalföldre készültek,⁵ de valószínűleg urukkal együtt Galambócshoz kellett sietniök, s így a törökök felett ez év őszén nyert diadalban nekik is részük vala.

Mint gazdák és vagyonuk megőrzői is megállták helyüket.

Az Émeni család történetében már említők, hogy 1410—13 táján a rokonság végre megkapta az Émen, Tótfalu és Szebény (Szemely) falvakból álló örökséget. Az Ellösyek közül e szerint II. Márk és IV. István előbb harmadrészben, később felerészben földesurak lettek az említett 3 faluban. De nem

¹ Temesmegyei oklevelek I. 121.

² Zichy es. okm. VIII. 168.

³ Zichy es. okm. VIII. 274—75.

⁴ U. o. 273. V. 5. Teleki es. okm. I. 486—87.

elégedtek meg azzal, hanem 1413 novemberben, legalább a Bátmonostori Töttös család állítása szerint, a szomszéd Karakó földjéből is elfoglaltak egy jó esomót.

Ezért aztán II. Márkot (kit a királyi udvar jegyzői sokszor hibásan Mártonnak írnak), és II. Istvánt, továbbá a Szentszűlvátory és Szeri Pósa családok akkor élő tagjait 1414 vízkereszt nyolczadára (jan. 13—febr. 22.) a nádor elé idézték. E pör mindjárt halasztással kezdődött, mert a nádor annak megkezdését bizonyos okokból nem a vízkereszt, hanem a böjtközépi nyolczadra (márcz 20—ápril 29.) tűzte ki. Ekkor II. Márk, II. István és társaik nem jelentek meg a nádori törvényszék előtt s ezért megbírságotla őket a nádor s elrendelte második megidéztesüket. Jó hosszú határidőt szabott nekik, mert csak az 1415-iki vízkereszt nyolczadon kellett volna megjelenniök.¹ Sőt még ezt is megnyújtották egész böjtközepéig. De ezen időpontban sem jelentkeztek, sem személyesen, sem megbízottaikkal a nádori törvényszék előtt, úgy hogy a nádor kénytelen volt őket most már 48 márkára megbírságotolni és harmadszori megidéztesüket elrendelni. A megidéztes mindig baranyamegyei birtokaikon, Szebényben (Szemely) vagy Émenben történt s róluk a közel eső pécsváradi konvent tett jelentést. Mivel pedig az Ellösyek nem laktak Baranyamegyében, ez idéztesésekről mindig csak gazdasztjeik vagy jobbágyaik útján értesülhettek.

Az Ellösyek és rokonaik szereneséjére a Töttös család ügyvivője e harmadik megidézés végrehajtását elmulasztotta, s így az egész per szépen aludt 1420-ig. Ez évben a kisasszony napi nyolczadon azonban a Töttös család másik ügyvivője kiakarta köszörülni a csorbát és a nádori törvényszéknél kivitte, hogy újra elrendelték a harmadszori megidézést Mindenszentek nyolczadára, s most már nem a pécsváradi konventet, hanem a pécsi káptalant bízták meg a jelentéssel. E harmadszori megidézés október közepe táján csakugyan végbe is ment.

De azért még a döntés messze volt. 5—6 lévén az alperesek száma, azok közül hol egyik, hol másik el volt foglalva

¹ Zichy es. okm. VI. 295—97.

az akkori háborús időkben s így mindig volt ok vagy legalább ürügy az elhalasztásra. Az 1421., 1422. és 1423. években tehát egész könnyedén hagyogatták boldogabb időkre a pör érdemleges tárgyalását.¹ 1424-ben kifogytak az alperesek ürügyből, de ekkor meg egy kis prókatori fogással éltek. A húsvéti vagy szentgyörgynapi nyolezadon II. Márk kivételével mind megjelentek. Most tehát II. Márk távolléte miatt nem lehetett a tárgyalást megtartani, s a nádor kénytelen volt az akkori, hosszadalmas törvényszéki eljárás szerint három piazon kikiáltatni s úgy megidézteni. A kikiáltás 1424. jul. 13—16. napjaiban csakugyan megtörtént.² Ezzel II. Márk neve valamivel ismertebbé lett ugyan Baranyamegyében (mert itt történt meg a kikiáltás), de a Töttös család ezélt nem ért. 1425-ben megint elkezdődtek a halasztások s majd a háborúk, majd a törvényszéki bírák távolléte, majd más »észszerű okok« miatt 20 éven keresztül húzták-vonták a pert, míg végre is mind II. István, mind II. Márk meghaltak, Karakó rég lakatlanná vált, az igazságot kimondani pedig immár alig lehetett.³

Ez volt az Ellősy családnak második viszálykodása a Bátmonostori Töttös családdal (az első Émen és Tótfalu árának kifizetése miatt támadván). S mintha még e kettő kevés lett volna, 1418-ban harmadik is keletkezett, de ezt már a Szeri Pósa családnál ismertetjük.

Ellősy II. Márk és II. István összetűztek még a garam-szentbenedeki apátsággal is. Volt ez apátságnak 2 olyan birtoka, mely éppen az Ellősy és Szeri Pósa család birtokai közé ékellett: Csanytelek (ma Csany) és Sáp. Sáp a Tisza balpartján, Csanynyal éppen szemben a Tisza, Kontra és Kureza vizei közt esett és így éppen határos volt az Ellősyek szegi (ma szegvári) birtokával. Ráadásul még a XV. században nagyjából lakatlanul állott. Kettős alkalmom is kínálkozott tehát, hogy a szegi jobbágyság határát egy kissé csipkedjék és éljék. Sőt 1420-ban a garam-szentbenedeki apát egyenesen azzal a váddal állott elő, hogy II. Márk és

¹ Zichy es. okm. VI. 630—33. VIII. 273—74.

² U. o. 274.

³ U. o. 274—75.

II. István név szerint felsorolt szegi jobbágysai az egész Sápot elfoglalták és, ami még nagyobb gonoszság volt, a gyümölcsfákat kivágták. Meg is idéztette földesuraikat a király elé.¹ A nádori törvényszék előtt természetesen könnyű volt az apátnak Sáp-hoz való jogát kimutatnia, úgy hogy 1423 elején már elrendelte a nádor az apát új beiktatását s egyszersmind Sáp határainak pontosabb kijelölését is. De, midőn ápril 20. táján Szántóteleky Tamás királyi ember a csanádi káptalan küldöttjének jelenlétében az ítéletet végre akarta hajtani, II. Márk és II. István gazdatisztje, Eendrői János, urai nevében ellentmondott. Ennek következtében új per keletkezett. Ennek folyamáról csak annyit tudunk, hogy 1425-ben Ozoray Pipo közbenjárt II. Márk és II. István érdekében s kérte a nádort a per elhalasztására, mert II. Márk és II. István vele együtt a Havasalföldön táborozó törökök ellen akartak hadba szállani.²

Ezután elhallgatnak az oklevelek II. Márk és II. Istvánról. II. Istvánról biztos, hogy még 1438 előtt meghalt, mert Bár György ez évben már az ő özvegyét és Pakonyi Lászlót idézteti meg Ellésen valami sérelemért.³ II. Márk helyett már 1430-ban Émen és Tótfalu megbecsülésénél »Ladislaus filius Sandor«-t említi a pécsváradi konvent levele.⁴ Már most kettő lehetséges. Vagy egyszerű tollhiba e helyütt a »Ladislaus filius Sandor« »Marcus filius Sandor« helyett (az Ellősyektől oly messze lakó pécsváradi konvent jegyzőjéről föltehető e kis tévedés), vagy pedig II. Márknak valóban volt László nevű fia, s azt vezetőknéven »Sándorfy László«-nak hívták (nagyatyjáról) s ezt fordította le a konventi jegyző latinra.

De ha volt is II. Márknak fiörököse, kétségtelen, hogy annak is csakhamar magya szakadt s az Ellősy család fiúgon kifogyott. Mint a családfán látható, II. Márknak 3, II. Istvánnak 2 leánya maradt s mind jeles családok tagjaihoz mentek férjhez. Ez is mutatja az Ellősy család előkelő s vagyonos

¹ Orsz. It. Dl. 16922.

² U. o. 11330.

³ U. o. 13326.

⁴ Zichy es. okm. VIII. 426.

voltát, de még inkább az, hogy az Ellősy-család vagyona nem szállott át a kincstárra, nem került egészen idegen kézre, hanem eleintén e leányok, később pedig az ezen leányoktól leszármazó családok birták. Kétségtelenül következik ebből, hogy e leányok mind fiúsítva voltak; már pedig nagy érdemek és nagy befolyások voltak szükségesek ahhoz, hogy a fiúsítás oly szép vagyona kivihető legyen.

De ha belenyugodott a király, belenyugodtak mások abba, hogy II. Márk és II. István javai a leányokra szálljanak, nem tudott egyikönnen beletörödni ebbe az egyik rokon, Szeri Pósa IV. István. El nem vehette az összes Ellősy-örökséget tőlük, de legalább meg akarta rövidíteni azt egy kicsinyt. Lefoglalta először is egészen a tömörkényi vámot, pedig annak fele az Ellősy családot illette. Másutt még könnyebb volt elbánni az Ellősy-örökösökkel. Volt régiben Pusztá-Szer alatt a mai dóczy pusztán egy falu: Szentandrás és továbbá Békésmegye határán Mágócs falu. Ezek azonban a XV. század közepén lakatlanul állottak s földeiket a Pósa és Ellősy család szeri és egyebütt lakó jobbágysai közösen használták. Pósa IV. István azonban most újra jobbágyokat telepített Szentandrásra és Mágócsra. Az új lakosok természetesen nem engedték, hogy az ő határaikon belül más falubeliek is szüntögassanak, s ekként az Ellősy család szeri és szegi jobbágysai a szentandrásai és mágócsi földek használatától szépen elesetek. Hasonlóképp cselekedett Pósa IV. István a Szeg (ma Szegvár) mellett eső Sápegyházzal is (ami ugyan jogilag nem illette a Pósa és Ellősy családokat, de tetteleg kezükön volt). Itt az Ellősy-lányok jobbágysai erővel is megpróbálták a volt pusztá felerészéséhez való jogukat fentartani, de nem érték céljüket, mert alighogy lekaszálták vetésüket, Pósa IV. István gazdatisztjeivel, jobbágyaival azt mind elhordatta.

Az Ellősy-lányok, hogy magukat ez erőszakoskodások ellen megvédjék, egyenesen I. Mátyás királyhoz, az igazságoshoz, fordultak. Ez pedig Csongrádmegye tisztí karát utasította, hogy összehíván a szomszédos nemeseket tartson vizsgálatot, s ha a tanuvallomásokból a panasz valódisága megállapítható, mindjárt adja vissza az elfoglalt földeket és vámot az Ellősy-leányoknak. E királyi parancsra Csongrádmegye, a békésmegyei

lakos, s így nem érdekelt Ölyvedi Szakállas Gergely királyi ember és az egyik csongrádmegyei szolgabíró, Szántóteleki Kövér Gergely által augusztus 1-re, Szent-Jakab nyolczadára, Szerre idéztette a Pósa és Ellősy-családok birtokaival határos s a dologról tudomással bíró csongrád-csanádmegyei nemeseket s ott Enczesdorfer János főispán a szolgabírákkal együtt aug. 1-én csakugyan gyűlést és vizsgálatot tartott. 27 csongrádmegyei és 3 csanádmegyei nemest hallgattak itt ki eskü alatt s mindazok vallomásaiból, mind a helyszíni vizsgálatból csakugyan kitűnt, hogy az Ellősy-leányokat Szentandrás, Mágócs és Sápegyház valamint a tömörkényi vám felől Pósa IV. István valóban kiszorította. Mindjárt másnap és harmadnap elégtételt szolgáltatott tehát a megyei tisztikar a zaklatott leányoknak. Szakállas Gergely mint királyi ember visszaadta nekik az elfoglalt földeket és beiktatá őket abba, hogy többé senki azokat tőlük el ne vehesse.¹

Nem is vette el. Mind Veronika, mind Apollonia és Ilona örököseiről tudjuk, hogy később Szentandráson (másként Dóczon, mint egy 1501-iki oklevél moncja) birtokosok voltak.² Ez pedig nem lehet a véletlen műve, hanem az, hogy 1461-ben Szentandrás felét valóban visszakapták.

Még egy ízben említik az Ellősy-leányokat. Apollonia (II. Márk leánya Zeleméry Lászlóné) és Katalin (II. István leánya, Ramocsa Istvánné)³ 1464-ben panaszt tesznek, hogy az aradi káptalan az ő (tollhibából zeleméri-nek írta) szelevényi (régén Csongrád, ma Jász-Nagy-Kán-Szolnokm.) birtokukat elfoglalta. E miatt meg is idézték s pörbe vonták a káptalant. A pör persze most is hosszúra nyúlt, úgy hogy sem Zeleméryné sem Ramocsáné nem érték annak végét. Örököseik aztán 1500. táján Henczefly István országbírói főjegyző előtt kiegyeztek.⁴

¹ Hosvay levelek a biharmegyei muzeumban.

² Orsz. lt. Dl. 21,014., 21,061.

³ Apollonián kívül még Veronikát is határozottan II. Márk leányának mondja egy 1501-iki oklevél (Orsz. lt. Dl. 21,061.). Mivel pedig Csongrádmegye 1461-iki levelében Ilona Veronika és Apollonia közt áll, ez is II. Márk leánya volt; Márta pedig ez 1461-iki levelében Katalin után van felsorolva, következésképp ő meg II. István leánya volt.

⁴ Dl. 15,958.

Az Ellösy család birtokait csak úgy későbbi adatokból visszafelé következtetve határozhatjuk meg. Ez adatok a következők: 1488-ban Zeleméry Márta (Parlagi Györgyné) osztályrészét követel testvérétől Zeleméry (László fia) Mihálytól: Anyás, Bökény, Ellés, Körtvélyes, Máma, Pétermonostora, Sód, Szeg, Szelevény, Szentandrás (másként Dócz), Szer és Töke csongrádmegyei helységekből.¹

1501-ben Zerindi Buda Lászlónénak unokája Bizerey János eladja: Anyás, Bökény, Ellés, Körtvélyes, Máma, Pétermonostora, Sód, Szeg, Szelevény, Szentandrás (másként Dócz), Szer és Töke csongrádmegyei, Lábocz és Mágócs békésmegyei, Émen (Émel), Szébeny (Zemel) és Tótfalu baranyamegyei helységeiben levő részeit eladja Gibárti Keserű István alnádornak.²

1517-ben vitézlő Gyulay László (Gáspár fia, Ellösy Ilona unokája) Bökény, Ellös, Körtvélyes, Máma, Monostor (előbb Pétermonostora), Szelevény, Szentandrás (másként Dócz) és Szer csongrádmegyei helységeiben levő részét eladja Szegi Dóczy Jánosnak.³

1588-ban a királyi helytartó megparancsolja az egri kapitánynak, hogy Ramocsa Fruzsínát (özvegy Hosvayné) védelmezze meg Bökény, Ellés, Máma, Pétermonostora, Szelevény, Szer és Töke csongrádmegyei falvakban birt részeiben.⁴

Négy különböző, de női ágon az Ellösy családtól leszármazó család birt tehát a XVI. században részeket ugyanazon csongrádmegyei helységeiben. Ezt a találkozást nem lehet véletlen összevásárlásnak tulajdonítani, hanem csak annak, hogy örökségképp kapták azokat. Ekként tehát megállapítható, hogy ezen helységek vagy egészen vagy részben valaha az Ellösy családéi voltak.

E birtokok közül Ellös (Ellyés, Ellés), Máma, Szelevény Bökény és Töke Csongrád közelében egymással szomszédosok valának. Másik birtok-csoportot alkottak Szer (Pusztaszer), Pétermonostora (ma Péteri), Szentandrás (ma Dócz),

¹ Hornyik: Pusztaszer története, 116.

² Dl. 21,061.

³ Hornyik í. m. 118.

⁴ Hosvay oklevelek a biharmegyei muzeumban.

Anyás, továbbá a 2 utóbbival csaknem szemben a Tisza balpartján Sód és Körtvélyes. Végre a 3-ik csoporthoz Szeg és Szentos tartoztak. A baranyamegyei birtokokról az Émeni családnál bőven szoltunk.

Biztos tehát, hogy Ellösy II Márk és II. István leányai e helységeket illetőleg azok részeit örökölték atyáiktól, s így II. Márk és II. István a XV. század elején ezeket bírták. Ebből azonban épen nem következik, hogy a felsorolt helységek mind a Bár-Kalán nemzetség javai közé tartoztak volna. Ellenkezőleg csak azokat tarthatjuk ilyeneknek, melyekben az Ellösy család más, a Bár-Kalán nemzettel kiágazó családokkal együtt volt birtokos. Ezek voltak: Ellös (mert, mint láttuk, az Émeni család eladta itt levő részét), Szer, Szentandrás (Dócz), Anyás, Sód, Körtvélyes, továbbá Szeg és Szentos. Láthatjuk ebből azt is, hogy az Ellösy család főként Ellös körül ügykezett új birtokokat szerezni.

Ha a Mindenható fonalát nem szakasztja e derék családnak, bizonyára kastély is keletkezett volna a mai ellési pusztán s nem lenne a család egykori lakóhelye olyan jeltelen.

3. Szentszálvátory család.

I. Izsépnék harmadik fiától I. Jánostól származott leekképen:

I. János			
1265—88.			
I. István			
1329—1338.			
Simon			
1347—53.			
Garay (Szentmihályi) Margit			
Dénés	Pál	II. János doák	
1364—97.	1364—82.	1374—82.	
Laki Erzsébet			
III. Izsép	László	Zakariás	Albert
1388.	1388.	1388.	1397—1420.

Azt mondtuk az imént, hogy az Ellősy család fészkeinek kő se mutatja helyét. Ámde legalább meg van a helynév, s mutatja azt a földdarabot, hol az Ellősy család otthona állott. A Szentszálvátory családnál még ez is hiányzik. Csak hosszas utánjárással, akkor is csak megközelítőleg mutathatunk rá azon pontra, hol Szentszálvátor város s így a Bár-Kalán nemzetség harmadik hajtásának, a Szentszálvátory családnak lakóhelye állott. De haladjunk lépésről-lépésre!

1409-ben, mikor még Szentszálvátor város a róla nevezett család utolsó ivadékaának kezén volt, ezen (betűrendbe szedett) falvak tartoztak hozzá: Bonczfalva, Bratonfalva, Cserics, Godojafalva, Györkfalva, Kisfalu, Milovan, Petrocz, Szegfalu és Torbosancz, mind megannyi Valkóvármegyében.¹ Első útmutatóúl e helységek és Szentszálvátor város hollétének meghatározásához az szolgál, hogy a 10 helység közül 3, n. m. Bonczfalva, Kisfalu és Szegfalu részben a régi Berzété-Monostor, vagyis a mai Nustár (Szerém m., közel a Valkó vagy Vuka folyóhoz) városhoz is tartozott.² Második útmutató, hogy Berzété-Monostor (Nustártól) délkeletre ma is ott áll Cserics, s ettől keletre Petrocze, vagyis a régi Petrocz. Biztos az is, hogy itt e falvakban és azok szomszédságában a Szentszálvátory család régi birtokos volt, mert 1364-ben Garay II. Pál állítása szerint a Szentszálvátoriaknak oly régi határjáró levelaik voltak, melyekkel a valkómegyei Borsod vitás határpontjait Dombó tartozékai felől jól meg lehetett volna védeni. Borsod pedig tudvalevőleg a mai Bersadinnaul egy s kelet felől volt határos a Valkóvártól (ma Vukovár) délnyugatra eső Dombó tartozékaival.³

Megállapítható ekként, hogy Szentszálvátor tartozékai mind a Valkó jobbpartján Berzété-Monostor (Nustár) és Borsod (Brzadin) tájkán estek. Már pedig rendszeren az uradalom tartozékai közelében szokott esni az uradalom feje és névadó vára vagy városa is, s ekként Szentszálvátort is itt e tájékon (nem pedig Dálya és Boró közt) kell keresniünk.

¹ Csánki I. m. II. 287.

² V. ö. Fojér Cod. Dip. X/6. 865, és Csánki I. m. 287., 290., 324., 350.

³ Dl. 281.

Rávezetnek pedig helyének közelebből való kijelölésére a következő adatok. Cserics falut 1377 előtt Csépanfalvának hívták.⁴ A pécsi káptalan 1267-ben leírván az I. Izsép fiainak birtokába jutott Csépanfalva határait, végül hozzáteszi: »Izsép ispán fiai élőszóval megvallották azt is, hogy azon föld, melyet ők, miként egyik, ezen ügyben kiállított kiváltságlevelünkben bővebben elő van adva, bírói úton nyertek el Kusidfia Silte-től, bele van foglalva fentírt határok közé.«⁵ Ha már most megnézzük a pécsi káptalan azon 1265-iki kiváltságlevelét, melyre itt hivatkozik, látjuk, hogy e föld 3 ekényi nagyságú volt s azt Kusidfia Silte Csabafia Csépanától 10 márkáért vette, s ezt a bácsi káptalantól kiállított eladásról szóló levéllel igazolta.⁶ Szerencsére meg van a bácsi káptalan itt hivatkozott levele is, s ezen 1263-iki levélben az 1267-ben Csépanfalva határai közé foglalt földdarabról ezt olvassuk: »Ujlaki Csabafia Csépan . . . bizonyos, az ő Ujlak nevű, ősi birtokából kiszakított, egyedül őt illető, három ekényi, határpontokkal elkülönözött s a Szent-Lélek valkai monostora felé eső földdarabot eladott Silte ispánnak . . . tíz márkáért.« A határleírásban pedig olvassuk, hogy az eladott föld határos volt a monostor földjével.⁴

Megtudjuk ebből, hogy azon 1263-ban eladott s 1267-ben már Csépanfalvához (Csericshez) foglalt 3 ekényi föld eredetileg Ujlak nevű helység határából volt kiszakítva s a Szent-Lélek valkai monostora felé, vagyis a későbbi Berzété-Monostor (Nustár) felé esett s azzal határos volt. Ebből következik, hogy ez Ujlak valaha Berzété-Monostortól délre, Csericstől nyugatra esett, úgy hogy a határának északi részéből kiszakított föld utóbb Csépanfalvához (Csericshez) volt csatolható. Ez Ujlak harmadrésze, mint láttuk, ugyanesak 1263-ban vétel útján I. Izsép birtokába került.

De miköze van e Berzété-Monostor mellett volt Ujlaknak Szentszálvátor hollétéhez? Az, hogy az ekként meghatározott Ujlak alatt tulajdonkép Szentszálvátor rejlik, mert a

⁴ Hazai oklevéltár. 414.

⁵ Hazai okm. VI. 150.

⁶ U. o. 133.

⁴ Hazai okm. VI. 117—18.

már idézett 1409-iki oklevél világosan mondja: »Possessio Wylak alio nomine Zenthsalvator.«¹ A középkorban annyira gyakori helynévváltoztatás következett tehát itt is be, s Ujlak község az egyház védőszentéről új nevet kapott. (Pl. Békésmegyében a régi Hén helység neve Szentmiklósrá, Somogy-megyében Sztregencz helység neve Szentpéterre változott.)

Meghatározván ekként, hogy a régi Szentszálvátor község Berzété-Monostortól (Nüstár) délre állott, hozzáfoghathunk végre a család tagjainak ismertetéséhez.

I. István 1329-ben fordul elő először s ekkor Szentemágócs Márton bán fiával, Miklóssal, perben állott.² 1338-ban ugyanő több délvidéki előkelő urral együtt ítélőbíró a Lekcsyeknek Apor fiai ellen folytatott perében.³

I. István fia, Simon 1347-ben szomszédjai, a Mikolayak javára kirendelt királyi ember,⁴ 1353-ban pedig beleegyezik abba, hogy az ő Cserics (Cseregh = Csépánfalva) nevű faluja és Berzété-Monostor közt határjárás tartassék.⁵ Neje volt Garay, helyesebben Szentmihályi Mihály leánya Margit.⁶

Simon fiai közül 1364-ben azért emlegetik Dénest és Pált, mert Garay II. Pál tőlük remélt jó határjáró leveleket Borsod (Bersadin) határainak megvédésére, de e reményében csalatkozott.⁷ Simon harmadik fia, János, iskolákat végzett s ezért megkapta a litteratus (deák) nevezetet. 1374-ben ő kezdte meg (de persze testvérei nevében is) a pert Szentmihályi (Garay) János, anyjuka testvére ellen anyai örökségükért s azt 3 év alatt meg is nyerte. Vásáros- és Liget-Pacsinta (ma Pacsetin, Szerémm.) egy része lőn e nyert pörnek jutalma.⁸ 1377-ben a három testvér együttesen tiltakozik az ellen, hogy Berzété II. Miklós az ő Cserics, másként Csépánfalva falu-

¹ Csánki i. m. II. 287.

² Anjoukori okm. II. 447.

³ U. o. IV. 539.

⁴ U. o. V. 91.

⁵ U. o. VI. 66.

⁶ Fejér Cod. Dip. X/5. 216—35. V. ő, u. ő, VIII/5. 190. Anjouk. okm. IV. 314., 418.

⁷ Dl. 281.

⁸ Fejér Cod. Dip. X/5. 216—35.

jóknak határdombját lerontotta.⁹ Dénes 1385-ben valami perbe keveredett Bátmonostori Töttös II. Lászlóval s e pör még 1397-ben is halasztódott, de egyéb hír nincs róla.¹⁰

János, Pesty Fr. állítása szerint, Laki Erzsébetet, Péter leányát, egy bodrognemeyei nemes család tagját vette nőül.¹¹ Ennélfogva János deák 1381-ben, mikor »procurator filiarum Petri de Lak« tisztét viselte,¹² egyuttal saját nejeinek érdekeit is védelmezte. Neje után a Bátmonostor és Csatalja közt eső Tárnokmonostoron (Bács-Bodrogn.) birtokos lett s így természetes, hogy az akkori viszonyok közt összeütközött a mindig perlekedő Bátmonostori Töttös családdal. 1381-ben egymásután háromszor idézteti Töttös I. László János deákot a törvény elé, mert állítólag jobbágyainak vetéseit lelegeltette.¹³ Bizonyára azért történt ez, mert azok a jobbágyok olyan földet vetettek be, melyet János deák a magiának és rokonaiának tartott.

Simon három fia közül Dénesnek és János deáknak maradt fia, Dénes III. Izsóp nevet viselt s 1388-ban ő szólalt fel az országbírói törvényszéknél a szeri monostor érdekében s kérte a maga meg atyafiai nevében a Cselőre és Baárra vonatkozó levelek másolatát.¹⁴ János deák fiát, Albertet sűrűn emlegetik a peres iratok, mert az Émenyi örökségért folytatott per már 1397 táján ő reá szállott s az örökség átvétele után Karakó elfoglalása miatt keletkezett perbe is belekeveredett.¹⁵ 1418-ban Pesty Frigyes szerint Bokor nevű falut bírta. E falut Pesty Bácsmegyéhez tartozónak véli,¹⁶ azonban Csánki összeállítás szerint ott ilyen nevű helység nem létezett. 1420. június elején még élt, mert a Töttösök háromszori kikiáltás utján megidéztek a nádor elé.¹⁷ Nemsokára azonban, még 1424 előtt meghalt¹⁸ s családjának nevét sírba vitte.

⁹ Hazai okl. 414.

¹⁰ Zichy es. okm. V. 48.

¹¹ Eitánt vármegyei. I. 342.

¹² Fejér Cod. Dip. IX. 6. 249.

¹³ Zichy es. okm. IV. 195., 203—5., 215.

¹⁴ Orsz. H. Dl. 7342., 7345.

¹⁵ Zichy es. okm. VIII. 163., VI. 295—296.

¹⁶ Pesty i. m. I. 342.

¹⁷ Zichy es. okm. VI. 601—3.

¹⁸ U. o. VIII. 170.

Pesty Frigyes (szokása szerint a forrás megjelölése nélkül) említi, hogy Szentszálvátory Zakariás 1408-ban Mikolay Mihálylyal állt pörben.¹ Különös azonban, hogy az Émeni-örökségért folyó perben nem vették föl az érdekeltek közé. Különben biztos, hogy nemsokára ő is szintén magtalanul hunyt el, mert 1424 után Szentszálvátor és tartozékai kéziről-kézre járó, cseréberre tárgyát képező jószágok. Ugyancsak Pesty Fr. állítása szerint Szentszálvátort 1562-ben Szentsorvát-nak írták. Tehát egy kissé változtatott névvel ugyan, de fennállott a névadó város és csak a török uralom romboló korszaka taszította nevét a feledékenységbe.

4. A Bány vagy Bár család.

A Bár-Kalán nemzetségből kiágazó családok közül legismeretlenebb, úgy, hogy állandó vezetéknevét sem bírják pontosan megállapítani. 1341—42-ben tagjait határozottan Bány-nak (de Boor) nevezik, de 1418—38. években egy másik tagját egyszerűen Bár- (Bor-, Bar)-nak hívják, az előneve pedig Gyövi (de Gew). Minden jel szerint I. Izsép negyedik fiától származott le s első pár nemzedéké a következő:

I. Adorján						
?						
II. Bár						
Lőrincz	II. Adorján		I. János			
1325—26.	1325—26.		1326—44.			
Deméter	István	Jakab	II. János	György	András	Miklós
1344.	1341—44.	1344.	1344.	1344.	1344.	1344.

A II. Bár neve felett levő kérdőjel nem azt jelenti, mintha ivadéknak a Bár-Kalán nemből való eredése kétséges lenne, hanem csak azt, hogy eddigelé nincs okleveles adat, mely II. Bárt I. Adorján fiának mondaná. Azon körülmény azonban, hogy II. Bár fiai közül egyik szintén Adorján nevet viselt, erre mutat.

Ha ezen, eléggé biztos, de nem kétségtelen jel megesalna

¹ Pesty i. m. I. 342

bennünket, vigasztalhatjuk magunkat azzal, hogy a földlogban, II. Bár ivadéknak a Bár-Kalán nemzetséghez való tartozásában nem eselünk ki. Kétségtelenné teszi ezt Szeri-Pósa 1326-iki tiltakozása, mert ez alkalommal Pósa nemcsak az Émeni családot, hanem II. Bár fiait is eltiltja ellősmonostori részeknek eladásától.¹ Már pedig Ellősmonostora közös nemzetségi monostor és föld volt. Ha tehát II. Bár fiai ennek részeit bírták, akkor a Bár-Kalán nemzetséghez tartoztak.

II. Bár fiai közül először Lőrincz és II. Adorján fordulnak elő. 1325-ben őket küldi ki az országbíró, hogy a boszniai káptalan bizonyosságának jelenlétében Siklósy Péter bodrogmegyei birtokából 30 márka éret kiszakítsanak s azt Garay Andrásnak adják át.²

Aztán testvérükről I. Jánosról szól az ének. 1327-ben királyi emberül jelölik ki őt (a Bárral csaknem szembeneső) bodrogmegyei Pályi falu visszaadására.³ 1328-ban őt közelebről érdeklő dolog történt vele: új szomszédot kapott Báron. Ennek oka a következő volt. Láttuk, hogy a Bár-Kalán nemzetség ősi birtokai már 1248-ban öt részre voltak darabolva. E miatt aztán éppen a nemzetség ősi falvai leg hamarabb jutottak idegen kézre, mert természetesen mindegyik család kicsiny és szétszórt birtokain adott túl leg hamarabb, ilyenek pedig az öt részre osztott ősi, nemzetségi falvak voltak. A Nána- és Gyurkó-ág története elég példát nyújt erre. Így történt aztán, hogy a nemzetségből kiágazó családok közül többen Báron, a névfentartó faluban, levő részüket is eladogatták vagy elcserélték. 1320 táján már csak II. Bár fiai voltak itt birtokosok a Bár-Kalán-nem ivadékai közül a falu fele pedig már Bessenyő Benedek (Jakabfia) kezére jutott. Ez magtalan lévén, felesapott a székes-fehérvári káptalan nemesei közé s kikötve a holtig való haszonélvezetet, átadta bárri birtokát a székesfehérvári káptalannak. A káptalan aztán mindjárt a következő év elején határt járatott az így kapott birtokon s elkülönítette azt I. Jánosnak és atyja-fiainak részétől. A határjáráskor kitűnt, hogy Bár falvak

¹ Anjouk. okm. II. 259.

² U. o. II. 204.

³ Zichy es. okm. I. 294.

keletre, a Duna mellett eső fele jutott a káptalannak, nyugati, Doboka és Csele felé eső fele pedig megmaradt I. János kezén.¹ A székesfehérvári káptalan annál jobban örülhetett az új ajándéknak, mert Bárral csaknem szemben, tőle északra a Duna másik oldalán (tehát a mai Margita vagy mohácsi szigeten) már volt egy faluja El- (azaz Tulsó-) Szekeső s így azzal szomszédos birtokot kapott. Nemcsoda, hogy rögtön megerősítetté magát a király által a kapott birtokban.

1338-ban I. János vasközégyei több nagyuraival (köztük rokonával, Szentszálvátory Istvánnal) együtt fogott bíró a Lckesey család és Apor fiai közt számos, Valközégye déli részén eső jószágért folyt perben.² 1341-ben mint baranya-megeyi embert a Kaplan faluért folyt perben egyszer őt küldik igazlítóul a pécsi káptalan elé, másszor meg unokaöcsesét (II. Adorján fiát) Istvánt a pécsváradai konvent elé.³

De nemsokáig maradtak baranya-megeyeiek legalább is mint bárri földesurak. A székesfehérvári káptalannal csakhamar viszálykodásba keveredtek, azt perbe vonták, úgy hogy az országbíró elé kerültek. Nagymartoni Pál országbíró úgy akarta elsimítani a viszályt, hogy 4, a helyszínére küldött fogott bíró 1344. november 3-án szerezzen békességet a felek között. A kitűzött napon II. János a maga és unokaöcsesei (Lőrincz és II. Adorján fiai) nevében csakugyan megjelent, s a kiküldött jámborok annyira szívére hatottak, hogy ugyancsak gyökeres megoldással szakította végét minden határpörnek. Eladta az ő s unokaöcsesei bárri birtokát a székesfehérvári káptalannak 32 márka széles bécsi fillérért,⁴ s ekként elszakasztotta az utolsó szálat is, mely a Bár-Kalán nemzetség ivadékait még a szekeső-mohácsi Dunaparthoz kötötte.

I. Jánosnak fiai vagy unokaöcsesei bizonyára alapítottak valahol új, más vezetéknevű családot, de hol? s milyen nevű? meg nem állapítható. Lőrincz és II. Adorján fiai 1344-ben a boszniai káptalan előtt hatalmazták föl nagybátyjukat Bár helységi részük eladására, tehát valahol Valközégyében laktak.

¹ Orsz. It. Dl. 7345.

² Fejér. Cod. Dip. VIII/5. 255. Anjouk. okm. IV. 539.

³ Dl. 7342. és Anj. okm. IV. 160.

⁴ Fejér Cod. Dip. IX/7. 42—46.

I. János fiainak sorsára nézve pedig Pusztaszer felé mutat egy halovány csillag. Itt élt a XV. század elején egy György (László fia) keresztnevű nemes, kit majd Bor-nak, majd Bar-nak írnak az oklevelek. 1418-ban arról vádolják őt, hogy Gyön (Fel-Gyön) lakó jobbágysai a garamszentbenedeki apát birtokára, Csanyra támadtak.¹ 1438-ban pedig ő tesz panaszt, hogy özvegy Ellösy Istvánné és Pakoni Pál neki kárt okoztak.² 1418-ban Gyövi (de Gew) 1438-ban pedig Ellösi az előneve, tehát mindkét helyen birtokos volt. Ámde mindkét faluban az Ellösy és Szeri Pósa (ezen biztosan Bár-Kalán nemből származó) családok is földesurak valának. Ez lehet véletlen találkozás is, de még könnyebben onnan magyarázható még, hogy a Bor-nak vagy Bar-nak írt György úr szintén a Bár-Kalán nemből sarjadzott család tagja volt s így felgyövi és ellösi birtokai örökségkép szállottak reá. Ez esetben vezetékneve Bár-nak volna kiejtendő.

Még egy másik nemes is élt a XV. század elején Fel-Gyön, a kiről birtokai révén azt lehet gyanítani, hogy Bár-Kalán nembeli származású. Ez volt Gyövi Jakab fia, Gellért. Ezt 1411-ben királyi emberül jelölik ki a közelben eső Pétermonostora, Pálmonostora és Móróczgátja nevű helyek átadására, 1439-ben pedig I. Albert király megjutalmazza Fel-Győ s az ehhez tartozó Udvari, Szentgyörgy, Csornaegyház, Gedegegyház és Szentjános nevű puszták birtokával. Még ugyanez év végén Gyövi Gellért elküldé fiát, Istvánt, valamelyik hitelenes hely elé, hogy ott tiltakozzék Ákorhídi Demeter ellen, ki Győ, Szentes és Anyás helységek részeit a királytól adományba kérte.³ Anyásról biztosan tudjuk, hogy Bár-Kalán nemzetségi birtok volt, Szentesen és Gyön a Szeri Pósa család is földesúr vala. Ezek tehát azt gyanítatják, hogy Gyövi Gellért is a Bár-Kalán nemzetség sarjai közé tartozott.

¹ Knausz: A garam-szentbenedeki apátság története. I. 145.

² Orsz. It. Dl. 13.236.

³ Pesty: Magyarország helynevei. 126—27.

5. Szeri Pósa (Pósafy) család.

A Bár-Kalán nemzetség legifjabb s egyszersmind leg-erősebb hajtása. Tagjai legmagasabbra emelkedtek a közélet pályáján s legtöbbet küzdöttek is hazánk fenmaradásáért. Történetíróink — bár eddigelé teljes nemzedékrendét nem ismerék — nagyobbrészt Pósafy néven emlegetik egyes tagjait, még pedig azon okból, mert a latin oklevelek a család névadójának fiait, unokáit és szépunokáit mind »filii Pose« alakban különböztetik meg a többi kortársaktól. Ámde az aradi káptalan 1445-iki levelében, s Aradvármegye 1449-iki hivatalos iratában csak »Pósa« a család vezetékneve,¹ pedig mindkét helyen a Pósa név kétségtelenül vezetéknev gyanánt használatik. A történeti igazság kényszerített tehát bennünket az egyszerű Pósa vezetéknev használatára s régi történetíróinktól való eltérésre, hogy így e derék családodt mi is úgy hívjuk, mint ahogy azt a XV. században a magyarok hívták.²

A család névadója II-ik Pósa 1306-ban I-ső Lászlóval együtt részt vett a Kopasz nádorral való összetűzésben. (L. az Ellősy családnál.) Utóbb mégis I. Károly király leghívebb embereinek egyike lön. Ennek jele, hogy 1318-ban I. Károly király egy ízben Szermonostorán tartózkodik.³ Ekkor már Kopasz nádor megbukott, földönfutóvá lett, Pósa és atyjafiai előtt tehát megnyílt a pálya a hivatalok és jövedelmek elnyeréséhez. Már 1325-ben az anyyira fontos (kárán)-sebesi és ilyédi (ma Illádia) várakat bizta rá a király.⁴ Három évvel utóbb részt vesz az osztrák háborúban és több főurral együtt tagja azon törvénytörvényeknek, mely Harkályi István zalamegyei nemest fej- és jószágvesztésre ítéli.⁵ Aláírja Záh Feliczián nemzetségének kiirtását is. Ugyanekkor harami főispán vagy talán csak várnagy.⁶ Később, még 1343 előtt Krasómege

¹ Teleki. Hunyadiak kora. X. 163. és Sztáray es. oklt. II. 436.

² Nagynehezen összeállítható családfája a következő oldalon látható.

³ Orsz. It. Dl. 29,996.

⁴ Anjouk. okm. II. 196.

⁵ Zalamegyei okl. I. 225.

⁶ Századok 1874. 19. Fejér. Cod. Díp. VIII/3. 423.

II. Izsác (I. a nemzetség táblán) *

I. László 1306.		Pósa krassai főispán 1306—52.		Pál 1326.	
II. László 1342—52.		I. János 1342.		I. István 1342—82.	
II. János 1366—70.		II. Miklós 1382—85. † 1394 előtt		I. István krassai főispán 1342—82.	
Katalin 1410.		II. István 1382—97.		I. Miklós 1342—66.	
~ Remetói Himfy István.		II. György 1407—26.		I. György 1388—1416. † 1424 előtt	
Anna-Agatha † 1472 előtt		Gáborkő 1407—40. ~ Telegyó		III. László 1382—85.	
		Hona		Margit 1353—57. ~ Szánlay Pető ~ Kerekegyházi Laczk.	
		IV. István 1428—71.		Katalin 1340—72. ~ Geszthy László ~ Forrách János	
		IV. János 1428.		Anna 1463—1472. ~ Maczodiniy Miklós ~ Forrách János	

* A számozást Pósnál újra kezdtem.

főispánságát nyeri el: 1343-ban egyuttal érd-somlyai várnagy.¹ 1352-ben pedig a krassai főispánságon kívül a kárán-sebesi várnagyságot is bírta.²

Hivatalai mellett ráért birtokainak szaporítására és védelmezésére. 1325-ben zálogban bírta a Maros partján Kisfalud és Zódi (ma Szépfalu) közt eső Nagy-Kér helységeit.³ 1342-ben pörben állott több aradmegyei nemessel a mai Szabadhelytől (régén Szombathely) keletre eső Ároki falu miatt, s már annyira jutottak, hogy okleveleiket kellett volna fölbmutatniok.⁴ Mind Nagy-Kér, mind Ároki később a zódi uradalom alkatrészeit tették, s mindez arra mutat, hogy Pósa már bírta Zódit. 1326-ban a garam-szentbenedeki apátsággal a csongrádmegyei birtokok miatt szintén pörbe keveredett. Az apátság a XIV. század 2 első tizedében a folytonos belzavarok miatt nem viselhetett gondot tiszamenti jószágaira s e miatt a szomszédok szokás szerint itt is, ott is használgattak egy-egy darabot az apátság földeiből. Az apátság jószágai közül különösen a csongrádmegyei Csany és Sáp voltak erősen beékelve a Szeri Pósa család birtokai közé, s a Tisza, Kureza folyók kiöntései, nádasai miatt nem lehetett ott biztos, állandó határjeleket fenntartani. Folytonos czivódásoknak melegágya volt tehát a két falu határvonala az apátság és a Szeri Pósa család között. Az apátság már 1326-ban szeretete volna Csanyt minden oldalról pontosan elkülöníteni, de sem Pósa, sem testvére, Pál nem jelentek meg, úgy hogy e miatt a határjárást nem lehetett megtartani. A kiküldött királyi ember erre elment a szomszéd Tömörkénybe s ott Pál urat megidézte a király elé; de — mint panaszkodik — Szeri Pál hivatalos működése közben is szidalmakkal fogadta.⁵ 1334-ben arról panaszkodott a garam-szentbenedeki apát, hogy Pósa tömörkényi és szegi (szegvári) jobbágysai Csany földet élék s mikor a király és

¹ Anjouk. okm. IV. 321.

² Pesty: Krassó. tört. III. 28., 96., 119., 133. Anjouk. okm. IV. 410.

³ Anjouk. okm. II. 196.

⁴ U. o. IV. 268. V. 6. Temesmegyei oklevelek. I. 240.

⁵ Knauz: A garam-szentbenedeki apátság tört. I. 242. (Fejér. Cod. Díp. VIII/3. 137. kissé hibás.)

egyik káptalan emberei e panaszt vizsgálták, még tetézték a régi sérelmet azal, hogy a hivatalos személyek szemeláttára halászták ki a csanyi halastavakat.¹ Négy év múlva Alpár miatt volt baj. A garam-szentbenedeki apát azt állította, hogy ezt az egész falut lefoglalva tartják Pósa és atyjafiai.² 1341. nov. 18-án végre ez ügyben helyszíni szemlére került a sor. Pósa és az Ellősyek ekkor is azt állították ugyan, hogy Alpár fele a rajta levő templommal együtt ősi birtokuk, de, mikor az apát esküt tett rá, hogy e rész is az ő monostorát illeti, lemondottak követelésükről. Erre aztán nyugodtan megjárhatták és kijelölhették Alpár határdombjait.³ S tudunkra a Pósa család többször nem háborgatta az apátságot Alpárért.

Pósa öt fia atyjuk nyomdokain haladt; a politikai, hadi és gazdasági pályán keresett hatáskört. Boldogulásukat kétségkívül elősegítette, hogy nőtestvérük másodsor az öreg Kerek-egyházi Laczkhöz, a hírneves Laczkyak névadójához ment férjhez,⁴ mert e révén a hatalmas Laczkyakkal jutottak sógorságba.

Mind az öt fiút felsorolja az Árokiért folyt per 1342-iki okirata. I. Jánost aztán nem is említik többé. 1352-ben II. László és I. István »úrfiak« (magistri) már valamí hivatalt viseltek atyjuk mellett a káránsebesi kerületben, mert nemcsak atyjuk, hanem ők is beleegyeznek abba, hogy a Mutnokpataka (ma Nagy-Mutnok, Krassó-Szörénym.) nevű földet Mutnok István fiai kenézség gyanánt használják s betelepítsék.⁵ Egy másik oklevél arra utal, hogy 1378 előtt valamikor I. István és testvérei zsidóvári várnagyok voltak, mert ez oklevél szerint a Zsidóvár közelében eső Felső-Ikest mint ispánságot bírták.⁶ I. István később, de még 1373 előtt elérte atyja méltóságát s krassai főispán lön.⁷ Mint vitéz ember részt vett a király hadjárataiban. 1368-ban pl. éppen ki kellett volna igazíttatnia

¹ Anjouk. okm. III. 123.

² Knauz i. m. 243.

³ U. o. 243. és Anjouk. okm. IV. 170-72.

⁴ Anjouk. okm. VI. 354.

⁵ Pesty: Krassó. tört. III. 28-9.

⁶ U. o. 118.

⁷ U. o. 131-33. »Ipsas partes a nobis pro honore conservavit.«

Nagy-Kér határát az aradi prépostság Kis-Kér nevű faluja körül, de a bíróság elhalasztotta az ügyet, mert I. István Vljakó vajda ellen hadba vonult. 1363—78. években a Karas folyó mellett testvéreivel együtt birt egy Foktalan nevű (a mai Zsittin és Székás tájékán Krassó m. eső) földet. Ezzel szomszédos volt egy Vaja nevű sokszor perelt falu, úgy hogy 1378-ban I. Istvánnak úgy is mint szomszédnak, úgy is mint volt főispánnak tanuskodnia kellett a helység vitás határügyeiben.¹ 1361—73. évek valamelyikében Bebek Domokos csanádi püspökkel s még 3 előkelő úrral őt is kiküldte a király, hogy Temes- és Krassómegyékben a királyi jószágokat a nemesek földjeitől elválasszák; 1368-ban pedig azzal bízta meg őt vagy Balázs testvérét a király, hogy a két (Alsó- és Felső-) Ikest egymástól elkülönítsék. Az elkülönítést aztán valóban I. István hajtotta végre. Utolsó éveiben birtokainak védelmével foglalkozik. 1372-ben eltiltja az Ellösyeket az ő tömörkényi birtokához tartozó Keskeny, Morotva (Kesekun, Morothna) és Háromfél vagy Háromfél nevű halastavaknak jogtalan használatától.² 1382-ben az illyédi (ma Iladia) várnagyokat rábírja, hogy az illyéd-váralyai jobbágyságokat kényszerítsék az ő ménesi (vagy minyesi) jobbágyságaitól elvett ökrök visszaadására.³ Ugyanez évben szerződésre lép a Szentszálvátoryakkal és Ellösyekkel az Émeni-örökség visszaszerzésére s kötelezi magát meg utódait a költségek harmadrészének viselésére.⁴

Balázs úrfi 1343-ban mint királyi testőr Omory Klárával járt jegyben. Jegyese hozománya 10 temesmegyei faluból állott.⁵ Ha létrejött a házasság, a nő gyermektelenül húnyt el.

I. Miklós mester (úrfi) erősen gazdálkodott. 1354-ben az aradi káptalantól ennek Morotva nevű (szelevényi) halastavát bérelte.⁶ 1356-ban pedig a dömösi prépostságnak Leng (Láng) nevű csongrádmegyei birtokát tartotta haszonbérben.⁷ 1365 táján nagy bajba keveredett, mert az zalavári apátság-

¹ Temesmegyei oklevelek. I. 129.

² Pesty: Krassó m. tört. III. 158.

³ Zichy es. okm. VI. 168.

⁴ Temesmegyei oklevelek I. 72—73.

⁵ Anjouk. okm. VI. 168.

⁶ U. o. 160.

nak egyik mártélyi (Csongrádm.) jobbágyságát megülte s egy lovát elvette. Ráadásul még Balázs és I. István testvércit, továbbá II. Lászlótól származó unokaöcsesét, II. Jánost is belerántotta a bajba. A királyi törvényszék ítéletét úgy akarták kikerülni, hogy bűjdostak a törvényszéki nyolczadok elől. Ez meg tömördek bírságot zádfított nyakukba. Utoljára is I. Lajos királyunk kegyességéhez voltak kénytelenek fordulni. Ez segített rajtuk. A királyt illető bírságot elengedte s megparancsolta a zalavári apátnak, hogy ő is engedje el a bírságot, de kötelezte Pósa fiait meg unokáját a jobbágy vérdíjának és a ló árának kifizetésére.¹

I. Miklósnak csak egy fia volt, III. László. Ez 1382-ben az Émeni-örökség visszaszerzése végett kötött szerződésben fordul elő. 1385-ben pedig az aradmegyei Glogovác helyén eső biczerei apátság Teszér nevű faluját bérelti.²

Visszatérhetünk már most I. István fiaihoz. II. Miklósról éppen azt tudjuk, amit III. Lászlóról már elmondtunk. Biztos, hogy még 1394 előtt elhalt, mert ez évben már özvegyét emlegetik.³

Az életben maradt 3 testvér (II. István, Péter és I-só György) között Péter lett a legjelesebb. A hadi pályán működött s azért a csanádi püspök 1397-ben őt »strenuus miles«-nek, »vitélző lovag«-nak nevezi.⁴ 1416-ban a Pécselt összegyűlt főurak Pósa Pétert bízzák meg, hogy Csongrád, Zaránd, Arad, Csanád, Torontál, Temes, Krassó- és Kevevármegyékben az 1415-iki doboji ütközetben török-bosnyák fogságba jutott főurak kiváltására pénzt gyűjtsön.⁵

Máskor azonban Pétert is csak a rámaradt vagy ujonnan keletkezett perekben emlegetik testvérével, I. Györggyel (II. István nevű testvére sem sokáig élt) és unokaöcsésével együtt. Az Émeni-örökségért folytatott pert nagynehezen megnyerték, (I. az Émeni családd), de mindjárt utána ők is belekeveredtek a Karakó elfoglalásából származott perbe. (I. Ellösy család.)

¹ Zalamegyei oklevéltár. II. 8.

² Zichy es. okm. VIII. 168. Hazai okm. VII. 419.

³ Temesmegyei okl. I. 240.

⁴ Temesmegyei oklevelek. I. 302.

⁵ Fejér. Cod. Dipl. X/8. 569.

Ezekon kívül még csupán a Pósa családot érdeklő perekbe is bele volt bonyolódva közelebbi atyafiaival együtt.

Első volt ezek közül a Himfyektől a Pósa család ellen indított per. A Himfyek ekkortájt állandóan temes- és krassó-megyei birtokaikon, nevezetesen Egerszegen (ma Jerszeg, Krassó-Szörénym.) laktak. Nagyon természetes tehát, hogy a Temes-Krassó megyékben szintén birtokos és sokszor ott tartózkodó Szeri Pósa családdal ismeretségbe, majd atyafiságba jutottak. Nevezetesen a már 1394 előtt elhalt Pósa II. Miklós leányát, Katalint, Remetey Himfy István vette el. Ennek már most ki kellett volna adni a leánynegyedét vagy pénzben vagy birtokban. Mivel pedig a Póság késedelmeskedtek, veszekedés támadt az atyfiak között és Himfy István 1399-ben tetteleg leakarta foglalni a Lugastól nyugatra eső (ma már nem létező) s a Póság hodosi kastélyához tartozó Tornafalva, Kápolna és Buzafalva nevű helységeket. Azonban Péter és testvére, L. György (tehát Himfyné 2 nagybátyja) ennek a megkísérelt beiktatáskor ellentmondott. Éppen akkor a király a két (Csáky és Marczaly) Miklós temesi főispánt rendkívüli gyűlések összehívására s azon még a birtokügyeknek is megbírálására hatalmazta föl. Hamarosan megidéztek tehát a Pósa testvéreket Temesvárra az akkortájt, 1399. nov. 3-ára kihirdetett gyűlésre. Itt a Póság ügyvédje azzal védelmezte megbízóit, hogy a lefoglalni szándékolt falvak nem örökös, hanem zálogban bírt jószágai a családnak (s ennél fogva abból leánynegyed nem jár). Ezt az állítását az ügyvédnek okiratokkal kellett volna igazolnia, csak hogy szokás szerint azok nem voltak kezénél. Igérte azonban, hogy egy hónap múlva Békés- és Zarándmegyék együttes gyűlésén majd előmutatja. Így aztán ez a per is a halasztások, a huza-vonák rendes sorsára került. A főispánok rendkívüli fölhatalmazása lejárt s így e per a rendes bíróság, az országbírói törvényszék elé jutott. 1405-ben eljutottak az alperes Pósa testvérek harmadik megidézéséig. A harmadik idézést elég közel szomszédjuk Ellyésfalvi (ma Allios) Péter adta tudtukra Ződiben, de erre sem jelentek meg az országbíró előtt. Most már csak a piacokon való kikiáltás lett volna hátra, de ez sem történhetett meg 1405-ben, mert közbejött valami alkalmas ok

avagy ürügy a halasztásra. Így aztán csak azt rendelhette el az országbíró, hogy az 1406 börtöközépén tartandó törvénynapokra idézzék meg őket három piacon való kikiáltás útján.¹ A per végét nem ismerjük.

E per megmagyarázza, mért olyan ingerült hangú Péter mesternek Ződiben 1405—18 közt jul. 13-án kelt és Himfy Istvánhoz intézett levele. Péter mesternek egyik jobbágra Mines nevű falujából a sóadóval együtt Himfy István birtokára szökött. Ezt követeli vissza Péter mester s megírja nyíltan, hogy már kezében van Ozoray Pipó temesi főispán levele s ha Himfy a jobbágyot szépszóval nem adja vissza, a (mező- vagy érd-) somlyai várnagyokkal végrehajtás útján bírságokkal együtt véteti vissza.²

Perben állottak Péter mester és atyafiai Dobozy Dánfy Demeterrel is, de erről csak annyit tudunk, hogy 1412-ben a királyi főkancellár Dánfy Demeternek a királyi személyes jelenléti törvényszéket illető bírságokat elengedi.³ A Dobozi Dánfy család birtokaival (a mai temesmegyei Dobozzal és tartozékaival) a Pósa család hodosi kastélyának tartozéka érintkezett.

Ugyancsak a hodosi kastély tartozékait védelmezte Péter és atyafisága a Belincei Bésán és Szabadfalvi Nekszefy családokkal meg Réthy Péterrel folytatott pörben. 1415. jul. 15-én jelenti az aradi káptalan, hogy az országbíró rendeletére Bésán Mihályt és Nekszefy Osvátot a Pósa család javára megidézte. Mint egy 1416-iki levélből értesülünk, Nekszefy Osvát ellen az volt a panasz, hogy ő Réthy Péter nevű szabadosát a Póság Tornafalva nevű birtokuk földjére telepítette s ez ott új falut alapított. Nekszefy persze tagadta, hogy az új falu területe Tornafalvához tartoznék és hivatkozott Temesmegye nemeseire, mint akik a vitás területet Nekszefy tulajdonának tudják. Az országbíró erre elrendelte, hogy Szent-András nyolezadán ez ügyben az összes nemeseket

¹ Temesmegyei oklevelek. I. 380—84.

² U. o. 368.

³ U. o. 465.

hallgassák ki s ebbe a fülperesek is belenyugodtak.¹ Réthy Pétert pedig arról vádolta a Pósa család, hogy Boldur nevű falujokból (ma is meg van Lugos közelében, Hodos mellett), egyik jobbágyukat erővel elvitte s így birtokukat pusztította. Mivel Réthy az első idézésre nem jelent meg, a törvényszék elrendelte másodszori megidézését.²

Az ősi csongrádmegyei birtokok határainak védelme is sok gondot adott. Sőt itt Péter mester személyesen is külön érdekelve volt. A garam-szentbenedeki apátság csanyi és sápi birtokai annyira beleékelődtek a Szeri Pósa család jószágai közé, hogy folytonos és pontos határigazításra lett volna szükség, ha a békét és jó szomszédságot meg akarták volna tartani. De a változó gazdatisztek, a távollevő apátok ezt nem tették s nagyon természetes, hogy ennél fogva a Pósa család tömörkényi, felgyövi és szegi (szegvári) jobbágysai hol itt, hol ott kikezdték a csanyi és sápi határokat. Földesuruk pedig nagyon szívesen védelmezte őket, kivált, ha már valami elévülés is jobbágysai mellett szólt.

Már 1407. február 3-án bizonyítványt kértek a Szeri Pósa család tagjai Csongrád vármegye nemeseitől arra nézve, hogy a Tisza folyó jobbparti fele Tömörkénytől kezdve Körtvélyesig ösödöktől kezdve mindig az övék volt. Ozoray Pipó temesi (s többek közt egyszersmind csongrádi) főispán éppen ekkor Szegeden gyűlést tartván, könnyű volt a tanúkat kihallgatni s a bizonyítványt kiállítani.³ Ugyancz évben már javában perelte a garam-szentbenedeki apátság Péter mestert (és pedig csak őt) Csany (bizonyára részleges) elfoglalása miatt. S ha a felperes állításának hitelt lehet adni, Péter mester meg is ígérte, hogy az elfoglalt falut és a két, Nándor-tó és Osztra nevű halastavat vissza fogja adni. Erre azután kiállították az egyezség-levélet, ámde az apát a visszaadott területtel nem volt megelégedve, hanem még egyéb szántó-földeket és a »Három-fül« nevű halastavat is követelte. Emiatt azután rögtön új per keletkezett s tartott nyolcz

¹ Temesmegyei oklevelek. I. 515—16., 523—25.

² U. o. 526—28.

³ Magyar akadémiai értesítő III. 252. Borovszky: Csanádmegye története I. 107.

évig. 1415-ben Péter mester ügyvédője ura nevében egyszeren tagadta a felperes állítását s beleegyezett abba, hogy az egész vitát a királyi udvarból kiküldendő vizsgálóbíró helyszíni szemle alapján döntse el.⁴

Ugyanekkor folytatta az apát Péter mester ellen a pert Sáp visszaszerzéséért is. Ezt meg állítólag a szegi jobbágyok foglalták el. E per folyamából különben csak annyi ismeretes, hogy 1418-ban Péter mester az aradi káptalan egyházában esküt tett rá, hogy nem az ő tudtával és akaratával történt Sáp elfoglalása.⁵

Még egy izben fordul elő Péter mester. 1418-ban ő és a családfán el nem helyezhető rokona — talán leánytestvére — Zsuzsanna, Iktári Bethlen özvegye, Veresegyháza nevű, a mai Főregyháza (Temesui) mellett eső birtokukat betelepítés végett haszonbérbe adják Fejéregyházi Benedeknek. Ezen saját neve alatt kelt oklevélét Ződiben állították ki.⁶

Péter mester meghalván, a Pósa család legidősebb tagja s, hogy úgy mondjuk, vezérfőfia: Gáborkó lőn. Péternek ugyanis nem maradtak ivadécai; I-ső Györgynek is csak két, a családfán látható leánya volt. Tehát II-ik Miklósnak Gáborkó és II-ik Istvánnak II-ik György s III-ik István nevű fiai voltak hivatva a Pósa család tovább terjesztésére. III-ik Istvánt azonban csak a peresiratok emlegetik, jogi teljesség kedvéért, 1407—16-ik években; 1416 után még azok sem. Maradtak tehát Gáborkó és II-ik György ketten s az életben is e két unoka testvér meglehetősen együtt haladt.

Gáborkó 1410-ben említették először önállóan. Ekkor testvére Katalin eltöltte őt egy gyaraki — ma Gyorok (Aradmegye) — szőlőnek elidegenítésétől, mert ahhoz neki is joga volt.⁷ Tizenkét évvel később egy egyszerű perhalasztó levélből értesülünk arról, hogy Gáborkó és unokatestvére II-ik György mint katonatisztek István riez deszpota szolgálatában állottak s 1421—22-ben a Zsigmond segítségére küldött csapatokkal együtt Csehországban a husziták ellen harcoltak. 1423-ban

⁴ Fejér Cod. Dip. X/5. 609—614., Knausz i. m. 244.

⁵ Knausz i. m. 245.; Cod. Dip. X/8. 158.

⁶ Sztáray okl. II. 192.

⁷ Temesmegyei oklevelek. I. 427—28.

pedig a deszpótát közelebbről érdeklő hadjáratra indultak Albánia felé.¹

Éppen e perhalasztó levelekből látjuk, hogy az Émeni örökség miatt keletkezett perekből még Gáborkónak és II-ik Györgynek is jutott. Folytatták ellenök a Karakó elfoglalása miatt támadt pert, sőt, mivel a kiszabott bírságokat nem fizették meg, 67 márka bírság-pénz megfizetése végett a Töttös család új pert is akasztott nyakukba.² 1426-ban már javában idézgetik őket a király elé, hogy számot adjanak róla, miért maradtak adósak a bírsággal?³ De a folytonos háborúk, utóbb a törökök betörései miatt Gáborkónak és II-ik Györgynek mindig volt alkalmuk halasztó levelek kieszaklósására s az összes bírságokat teljesen aligha fizették meg. Gáborkó különben émeni és tótfalusi részét leánynegyed fejében, I-ső György leányúnak, Katalinnak engedte át s ez 1430 tavaszán birtokba is akarta venni, de Töttös II-ik László ellene mondott.⁴

Gáborkó tekintélyét mutatja, hogy 1424-ben a Himfy család tagjai hosszas viszálykodás után egyezsége öhajtván lépni, ügyüket négy választott bíróra bízta s ezek egyike volt: Gáborkó.⁵ 1428-ban részt vett Gáborkó a Galambócz visszafoglalására irányzott, de szerencsétlen végű hadjáratban s midőn a király Hódén tartózkodott, megragadta az alkalmat, hogy tőle hódosi jobbágysai számára a lugasi vámosok erőszakoskodásai ellen ótalom-levelet kérjen. Unokaöcsese II-ik György ekkor már nem élt, mert helyette fiai: IV-ik István és IV-ik János az ez ügyben szintén érdekelt hódosi birtokosok.⁶ Tizenegy év múlva Gáborkó és IV-ik István (IV-ik János többé nem fordul elő) jelen vannak a titeli táborban s mint az ország előkelő nemesei ők is beleegyeznek, hogy a következő évben a török háború költségeinek fedezése végett minden jobbágyra 100 fillér adó vettessék ki.⁷ Albert király halála

¹ Zichy es. okm. VIII. 274.

² U. o. 275.

³ U. o. 273., 275—76.

⁴ U. o. 413.

⁵ Pesty: Krassó megye története. III. 301.

⁶ U. o. 327.

⁷ Teleky: Hunyadiak kora. X. 72.

után Gáborkó is Ulászló király pártjára állott s maga után vonta másod-unokaöcsesét, IV-ik Istvánt is. I-ső Ulászló, hogy egészen magához kösse őket, mindjárt bejövele után a Hodoshoz közel eső és így rájuk nézve értékes Zsidóvárt ajándékozta nekik. Zsidó várban azonban éppen a somogy megyei Karáról Aradmegyébe átszármazó Fejéregyházy János és Martonyi Kis Ferencz voltak a várnagyok, akik éppen perben állottak Gáborkó fiaival. Ezek tehát nem szívesen látták a Pósa család emelkedését, nem is ügykeztek azt Zsidóvár gyors átadásával előmozdítani, s így a királynak november 25-ike körül ismételnie kellett rendeletét.¹ Állandóan semmi esetre sem lön Zsidóvár a Szeri Pósa családé.

Gáborkónak, mint a családfán látható, egy leánya és két fia volt. A fiuk 1438-ban fordulnak elő először, még atyjuk életében, mert anyai örökségüket kellett védelmezni. Anyjuk, Telegdy Ilona, a Csanád nemzetségből kiágazó híres Telegdy család sarja volt. E Telegdy család a mai Máslak — régen Mácsalaka — várostól keletre birt egy Simánd nevű helységet. Többi birtokaitól e helység távol esett, sokszor lakatlanul állott s ezért szívesen átengedte a család leánynegyed fejében Telegdy Honának. Erről meg fiaira szállott. Azonban mint lakatlan helyet 1438-ban Karai János és Kejtei Ferencz, Tallóczy Matkó bán szolgálai, adományul kérték a királytól s azt annál könnyebben megnyerték, mert állításuk szerint ősi jogon anélkül is őket és atyjafiaikat illette. De mikor beigtatásra került a sor, III-ik János és II-ik Péter természetesen nem engedték meg örökségüknek átadását.² II-ik Péter többé nem fordul elő, III. János azonban továbbra is folytatta a pert Karai Jánossal (akit azonban 1445-től kezdve Fehéregyházinak neveznek, mert a Simándtól nem messzire, Szécsány mellett eső Fehéregyházát megszerezte s lakását oda tette át). Névezetesen 1444 őszén Simándról a szénát elhordatta s még az erdei vad gyümölcsöt is leszedette.³ 1446-ban újra tiltakozik a Fehéregyházi család Simánd elfoglalása ellen,⁴ de még ez

¹ Székely es. okl. II. 354—55. V. o. u. o. 344., 346.

² U. o. 347.

³ U. o. 362.

⁴ U. o. 375.

évben a Szent-Jakab-napi országgyűlés határozata szerint — II-ik cikkely — kénytelen volt azt visszaadni III-ik Jánosnak s csak az ellen tiltakozik, hogy János az ujonnan megnépesült község lakosaira rögtön türhetetlen adót vetett ki, pedig az, az ország rendjeinek akaratával ellenkezett.¹ Simánd átadása után a pernek még nem lőn vége. Pósa III-ik János azt állította, hogy Simándra vonatkozó okleveleit a törökök rabolták el s ezen állításának bizonyítására párbajt ajánlott fel. E párbajt november 10-ikén kellett volna a nádor előtt megvívni, azonban Hunyadi János kormányzó a párbaj megvívását III-ik János másod-unokatestvérének, az alább említendő IV. Istvánnak, hadbaszállása miatt 1447. június 5-re halasztotta el.² Mindamellett, hogy e halasztást hivatalosan tudtára adták Fehéregyházi Jánosnak, ő november 10-ikén mégis megjelent a nádor előtt bajnokával együtt. Azt gondolta ugyanis, hátha nem fogják igazolni a Póság elmaradásukat s akkor sikerül őket párbaj-vesztésben elmarasztalni, ami törvényeink szerint a legnagyobb pörvesztéssel volt egy. Szerencsére a Póság is elküldötték ügyvédjüket, egy csongrádmegyei nemes embert, Szántóteleki Mező Tamást s ez felmutatván a kormányzó leveleit, meghiusította a Fejéregyháziak szándékát.³ Volt a Fehéregyháziaknak más birtokaikon elkövetett erőszakoskodások miatt a Póság ellen egyéb perük is s ebben az 1448-ik év Vizkereszt-nyolczadán még per-halasztó levelet állít ki a nádor. E per-halasztó levél hátára egy év múlva azt írta rá az ítélőmester: az alperesek közül Pósa III-ik Jánost ki kell hagyni, mert meghalt.⁴

III-ik János tehát 1448 őszén elköltözött az élők sorából. De ugyancsak 1448 őszén történt a rigó-mezei csata is. Van-e e közt és III-ik János halála közt összefüggés? annak kiderítésére újabb adatok szükségesek.

1449-től kezdve a Szeri Pósa családnak már csak egyetlenegy tagja élt. Ez volt II-ik Györgynek fia, IV-ik István. Egyetlenegynek mondjuk, mert 1428-ban említik ugyan testvé-

¹ Sztáray es. oklt. 370.

² U. o. 385.

³ U. o. 394., 397.

⁴ U. o. 408.

rét, IV-ik Jánost is, ámde ennek ezentúl semmi nyoma, pedig a zódi kastély tartozékaiért, továbbá a csongrádmegyei ősi jószágokért folyt perekben már csak jogfenntartás kedvéért is okvetetlenül föl kellett volna őt sorolni. Eszerint csak IV-ik István éltelölésével kell foglalkoznunk.

IV-ik Istvánt 1428-ban még csak mint hodosi birtokost sorolják fel,¹ de mint Gáborkó történetéből láttuk, 1439-ben és 1440-ben már országos ügyekkel foglalkozik s a hazánk sorsát intéző főurak közt fordul elő.² 1446-ban részt vett azon háborúban, melyet Hunyadi János Frigyes német császár ellen ez év őszén indított.³ Két évvel előbb, 1444-ben jelen volt, midőn a világosvári uradalmat Hunyadi Jánosnak átadták.⁴ Mind ez a Hunyadi-házzal való barátságát mutatja. Annál különösebb, hogy 1457-ben mégis a Hunyadi-ház ellenségeihez csatlakozott s nevezetesen Hunyadi László halálában való részvételtől vádolták őt is. Az 1458 elején tartott budai királyválasztó gyűlésen is Garay László nádor pártján állott. Nagyon természetes ennelfogva, hogy Szilágyi Mihály nem kevésbé haragudott reá s keményen megbosszulhatta volna magát; de Garay László nem hagyta cserben IV-ik Istvánt, hanem azon egyezésbe, melyet Szilágyival kötött, Szeri Pósa IV-ik Istvánt is belefoglalta. Ennelfogva Szilágyi neki megbocsájított, sőt meg is esküdött, hogy nem fogja bántani.⁵ 1457-ben történetelt, hogy a Garay-párt IV-ik Istvánt valahová bának vagy erdélyi vajdának nevezette ki, mert 1463-ban az aradi káptalan magnificus-nak ezimezi IV-ik István urat,⁶ pedig ez csak akkor illette meg, ha legalább ki volt nevezve valami országzászlósi méltóságra. Ezzel aztán levitézlett IV-ik István a közpályán. Mint afféle gazdag földesúr, mint azelőtt, akként most is tartott nemes gazdatisztekét (pl. 1443-ban Baky Albertet)⁷ s huszárokat, de ezeket ezentúl csak birtokainak védelmére, a határok rendezésére, a sérelmek megtorlására

¹ Pesty: Krassóm. tört. III. 327. — ² L. fentebb 68—9. ll.

³ Sztáray es. oklt. II. 385.

⁴ Teleki: Hunyadiak kora X. 163.

⁵ Katona: Hist. crit. regum. XIV. 26., 29.

⁶ Orsz. lt. Dl. 15,897.

⁷ Forgách lt. a Nemzeti Múzeumban.

s más ilyenekre szokta utasíttatni. Ebben különben már 1458 előtt is elég része volt. Már 1444-ben segítette III-ik Jánost a Simánd visszafoglalásáért folyt perben¹ s nemsokára még inkább összetűzött a Fehéregyházy családdal, mert azt állította, hogy ezek az ő birtokából jó csomó földet elfoglaltak s azt Told és Berbenze nevű falvaik határához csatolták. Hogy az elfoglalt területet magáénak tartja, azt azzal mutatta meg, hogy 1445-ben a Fehéregyházy család jobbágyaitól vetett termést ő meg elhordatta.² A következő évben Földvár nevű falut is követelte a Fehéregyházy családtól³ s azt ugyanakkor, midőn III-ik János Simándot, valóban vissza is kapta.⁴ De azért az ellenségeskedés közte és a Fehéregyházy család közt nem szűnt meg. 1449-ben IV-ik István köllösi jobbágjai a Fehéregyházyak gazdatisztjétől egy foglyot erővel elvették.⁵ 1452-ben meg ismét attól félt a Fehéregyházy család, hogy IV-ik István a berbenzei vetést újra elhordatja.⁶ Ilyetén erőszakoskodásokra a Fehéregyházy család azzal adta vissza a kölcsönt, hogy 1448 táján újra ráküldte embereit Simánd és Földvár falvakra s ott ezekkel IV. Istvánnak kenézeit, Miloszt és Trippánt megverette, fogságba tétette, a simándi kápolna gerendáit elvitette, az udvarháznak kertjét feldúlatta és a fákat kivágatta. Az 1450-iki vízkereszt napi nyolczadon Fehéregyházy ügyvédje az országbíró előtt meghatalmazójának ártatlanságát hangoztatta, de sem az általános nyomozást, sem a felajánlott párbajt mint bizonyító eszközöket el nem fogadta s ezért a nádor arra ítélte Fehéregyházy Jánost, hogy ötven eskü-társával az aradi káptalan egyházában tisztító esküt tegyen s azzal igazolja ártatlanságát.⁷ Ezenkívül volt némi határpere IV-ik Istvánnak a Serjéni Orros családdal is s azért ez őt 1445-ben a Zódihez közel eső Asszonylaka elfoglalásától eltiltja.⁸ 1452-ben új követelő jelentkezett Simándra nézve Simándi Pál személyében s azzal jelentette be Simándra vonatkozó követelését, hogy IV-ik Istvánt Simánd elfoglalásától tiltotta.⁹

¹ Sztáray es. oklt. II. 362. — ² U. o. 371. — ³ U. o. 373. —

⁴ U. o. 379. — ⁵ U. o. 436. — ⁶ U. o. 496. — ⁷ U. o. 460—61. — ⁸ U. o. 371. — ⁹ U. o. 496.

Csongrádmegyei birtokainak védelmezése, illetőleg gyarapítása végett pert folytatott IV-ik István először is az Ellösy-örökösökkel. Ezen, IV-ik István jellemére éppen nem kedvező fényt vető per, mint az Ellösy család történetében láttuk, ellenfeleinek javára dőlt el. Másik pert Szakolyi János esanádi püspök ellen folytatott, mert 1466 után követelte tőle, hogy Mágócs azon részét, melyet Lábatlani Gergely elődjének, Albert püspöknek adott, neki engedje át.¹ A harmadik pert Pelsőczy Bebek, másként Vajda Pál és ennek anyja, Veronika ellen indította. Bebek Pálnak és anyjának Csongrádmegyében épen Ányással és Pusztá-Szerrel szemben volt egy Aporn nevű faluja (a mai Mindszent és Mártély között, úgy hogy egy időben a mellette levő Mindszentet Aporn-Mindszentnek hívták).² Ez Apornak egyik része némi kártételek kárpótlása fejében 1466-ban IV-ik István kezén volt. Azonban a Bebek család jobbágjai ez év őszén egyszerre, a nélkül, hogy azt IV. Istvánnak bejelentették volna s előbb a 400 forintot lefizették volna, elfoglalták; sőt ezzel meg nem elégedve, IV-ik István Ányás és Tömörkény nevű falvaihoz tartozó Keleses, Kerekítő, Kiskilid, Kokad, Nádastó és Nascsa vagy Nasta (Nascha) nevű halastavait, aztán a Hoporyás, Csokord és Piesó (Psycho) nevű halastavakat, melyek IV-ik István halásztelki pusztájához tartoztak, sőt a Tiszának Csekelagtól kezdődő s Ányásig tartó nyugati, vagyis jobb-parti felét is, nemkülömben a Tiszának egy kis szigetét, melyet addig Tömörkény, Szer és Ányás lakosai együttesen használtak, elvették. IV-ik István panaszában azt állította, hogy mindez Bebek Pálnak és anyjának tudtával történt s azért őket, mint hatalmaskodókat a királyi személyes jelenléti törvényszék elé idézte. Az 1467. Szent-György-napi nyolczadon Bebek Pálnak és anyjának meghatalmazottja nagyon higgadtan válaszolt IV-ik István vádjaira. Azt állította, hogy az apori jobbágyság az ő meghatalmazóinak tudta és beleegyezése nélkül követték el az erőszakoskodásokat és ha valami kárt tettek, ők készek saját jobbágyaik részéről IV-ik István úrnak igazságot szolgáltatni. A személyes jelen-

¹ Borovszky: Csanádm. tört. I. 164.

² U. o. 242.

léti birónak könnyű volt tehát az ítéletet kimondania. Bebek Pálra és anyjára a leleszi konvent előtt teendő tisztító esküt rótt. Csongrád vármegye egyik szolgabíráját pedig megbízta, hogy a tisztító eskü esztenkeddjén — 15-ik napján — menjen ki Aporra s ott a kártételeket fizettesse ki.¹

A garam-szentbenedeki apátsággal is hosszú és elkésredett pert folytatott IV-ik István úr, hogy ő, családjának utolsó ivadóka, e tekintetben se legyen különb elődeinél. 1465-ben történt, hogy a garam-szentbenedeki konvent cserébe odaadta tiszamenti birtokait Sály Péter fehérvári örkanonoknak némely bars megyei jószágokért.² Sály Péternek Csongrád-megyében egybeütt is voltak birtokai s aztán ő maga közelebb is lakott, s volt testvére meg vagy hat unokaöcse, akikkel rávigyázott birtokaira s nem engedte, hogy a Csanyhoz tartozó sápi pusztát IV-ik István jobbágysai csak úgy könnyedén éljék. Jogainak érvényesítése végett ünnepies módon is beakarta magát iktatni Sáp pusztá birtokába, de IV-ik István minduntalan ellene mondott. Az utolsó iktatásnál, 1471. május 8-ikán történt, hogy IV-ik István három nemes szolgáját, Ravazdy Domokost, Köblösi Deák Gergelyt és Baky Jánost — mind megannyi aradmegyei nemeseket — küldötte ki az iktatás megakadályozására. Ezek IV-ik István huszáraival, meg derekegyházi jobbágyaival együtt jelentek meg a sápi pusztán, s természetesen megakadályozták Szántóteleki Mező Miklóst, a király emberét és székesfehérvári János-lovagok kiküldöttjét a sápi pusztának átadásában.³ Ez volt IV-ik Istvánnak utolsó tette. Már most jónak látta egyezsége fogni a dolgot, sőt talán érezte is közelgő halálát s nem akart elégtétel s kibékülés nélkül lépni az örök bíró elé. Az egyezés következőkben állott:

IV-ik István a Kontra és Kurcza folyóktól körülvevett sápi pusztát, az annak határai közt levő Körtyvélycsberek-

¹ Leleszi konvent lt. Metel. Csongrád. A. nr. 19. actor. 1467. Zubriczky Flóris levéltárnok úr sziveségéből. Ez oklevél egyik másolata Anyás (Annás) helyett Aranyast ír s e tévedés becsúszott Csánki művébe is (i. m. I. 679.).

² Knauz i. m. I. 247.

³ A Szentmiklósi és Óvári gr. Pongrácz. es. nedeczei levéltára.

szigetet, az ezen szigeten épült Szent-Miklós egyházzal együtt, továbbá a Három-fül nevű halastavat, az e mellett levő Fűz-erdőt, és a Felgyő község határaitól, a Nándor-tó felső végétől kezdődő s egész a Három-fül nevű halastoig és a Fűz-erdőig terjedő réteket visszaadta a garam-szentbenedeki monostornak, illetőleg Sály Péternek. A maga részére csak a Három-fül és Osztra nevű halastavak közt eső réteket és kaszálókat tartotta meg s mindjárt átadta az ő tömörkényi jobbágysainak használat végett.

A Tisza jobb partján Tömörkény és Csany között, a budai út mellett egész a pederegyházi elhagyott templomig terjedő földekről és rétekről folyt a vita. Ezekre nézve úgy egyeztek meg, hogy az Akalszeg nevű réteket, továbbá a Csany és Tömörkény közt eső mezőt és földeket mind a csanyi jobbágysok, mind IV-ik Istvánnak tömörkényi és felgyői jobbágysai egyaránt élhették. A szintén elhagyott szentgyörgyegyházi és előd-egyházi templomok körül eső földeket, réteket, kaszálókat szintén közös használatra hagyták, de csak a csanyi és tömörkényi jobbágysoknak.¹

Nem sokára ez egyezés után IV-ik István bevégezte földi pályáját s benne a Szeri Pósa család fi-ágon sirba szállt. 1471. december 21-én már kiállította a királyi kancellária az adomány-levelet az elhunyt Szeri Pósa IV-ik István jószágairól Gúthi Ország Mihály nádor és Nádasdi Ongor János számára.² 1472. január 25-ikén pedig Gáborkó Anna-Agatha nevű, ekkor már elhalt leányának leszármazói, továbbá I-ső Györgynek még életben levő, bár rég özvegy két leánya, Katalin (özv. Geszthy Lászlóné) és Anna (előbb Macedoniay Miklós, aztán Forgács János özvegye) szép számú gyermekcikkkel s unokáikkal együtt tiltakoznak IV-ik István birtokainak eladományozása ellen,³ bizonyára azért, mert a leánynegyed még nem volt belőle kifizetve. I. György leányai különben anélkül is birtokosok voltak, legalább kis ideig őseiknek zódi uradalmában, mert 1463-ban IV-ik István zálogba adta nekik a zódi uradalomhoz tartozó Kasza, Nagy-Kér, Ároki, Belső-Zábrány, Külső-Zábrány, Nyárrév, Cseralja, Kis-Kér, Girót-

¹ Orsz. levéltár. D. L. 25.236.

² Pesty: Krassó. tört. III. 427-29.

³ Orsz. R. D. L. 17.282.

falva, Árpatarló, Hidegfő és Papfalva nevű birtokait két ezer forintért.¹

Még csak az a kötelesség vár reánk, hogy a Szeri Pósa család birtokait ismertessük. E tekintetben elég bő, de éppen nem eléggé pontos útmutatónk I-ső Mátyás királynak 1471. december 21-ikén kelt adomány-levele, amely IV-ik István összes birtokait felsorolja s oklevelekkel tudjuk igazolni, hogy az ott felsoroltak éppenséggel nem IV-ik István szerzeményei, hanem a család régi birtokai. De hogy ez adomány-levél nem egészen pontos, azt Tömörkény, Ányás és Körtvélyes példája mutatja. Úgy tünteti fel az adomány-levél e falvakat, mintha ezek egészen IV-ik Istvánéi lettek volna, holott az Ellösy család történetéből kitűnik, hogy ezeknek is éppen úgy csak a fele volt IV-ik Istváné, mint Szernek és Szegnek. Eszerint a Pósa család birtokai voltak Szer városnak (most Pusztaszer) fele, Győ- (most Felgyő pusztá-) Szeg, (most Szegvár község), Tömörkény (ma pusztá), Mágócs (ma ismét község), Szentandrás (ma Dócz), Szentés (ma város), Szentgyörgy (ma pusztá Szegvártól délre), Ányás és Körtvélyes községek fele; Derekegyház, úgy látszik, egészen, Geredkuta, Bere és Korhány nevű, inkább csak Derekegyházához tartozó puszták mint községek mind Csongrád-megyében. Nem számítjuk a Pósa család birtokai közé az adomány-levélben felsorolt Sápót, mert az, mint láttuk, a garam-szentbenedeki monostoré volt; továbbá az adomány-levélben szintén felsorolt csanádmegyei Kutas várost (ma Veres-Kutas pusztá Csongrád-megyében), mert ez a csanádi püspöké volt és a Pósa család legfeljebb jogot tartott hozzá.²

Tisztán, s nemcsak fele részben a Pósa családé volt Aradvármegyében a zódi-i kastély s a hozzá csatolt uradalom. E kastélynak romjai a mai temesmegyei Szépfaluval szemben, a csicséri szigeten maig is megvannak. A hozzácsatolt Zódi nevű város helyén pedig ma Szépfalu áll, de a szomszédos románok ezt ma is Szevdin-nek hívják. A zódi-i uradalom a következő városokból és falvakból állott: Szentpál város (ma pusztá Aradtól északra), Háromfűlű, Deszk, Gyelid, Kölp vagy Külp, Ménesi, Bike, Bodorlaka, Ötvenablaku (ma Otvenes)

¹ Orsz. lt. Dl. 17,897.

² V. ö. Borovszky: Csanád-vármegye tört. I. 165.

és Kasza (ma Kósa pusztá Világos vár alatt), Ároki (Szabadhelytől keletre); (mindezek a Marosnak jobbpartján), továbbá: a két Zábrány (ma Temesmegyében, Lippától nyugatra), Nyár-rév, Cseralja, Kishodos, Cserfalva, Hidegfő és Kér (Kisfalud mellett Temesmegyében); (mindezek Zódi körül a Marosnak balpartján állottak). A zódi-i uradalom tartozékainak harmadik csoportja Mácsalaka (ma Máslak Temesmegyében) körül terült el s állott Mácsalaka városból, Fülöptelege, Erzsébetkúta (Elsébethkúta), Simánd, Ördöglyuka, Háromolmos, Remete, Bostos, Halmos és Bikés helységekben. Közülök Fülöptelege a XIII-ik század elején élő Csanád-nembeli Fülöptől vette nevét és a mai Fibis — régen Fűves — közelében a Beregszó mellett esett. Simánd hollétét már kimutattuk; Ördöglyuka Lipszky térképe szerint Greifenthalal volt egy; Remete pedig mindjárt e mellett ma is megvan s Német-Remeté-nek hívják.

Harmadik és szintén jelentékeny, terjedelmére körülbelül a zódi-ivel vetélkedő uradalma volt a Pósa családnak a hodosi. Középpontját ennek is egy kastély alkotta s mindjárt mellette Hodos nevű város terült el. Ehhez tartoztak aztán Balázsfalva (Baljasfalva), Bara-Körtvélyes, Belebúr, Berendefalva, Boldur, Braczafalva, Drágánfalva, Gosztéfalva, Gruin, Guncafalva, Két-Ohaba, Ibazó, Kápolna, Keresztfalva, Kishodos, Koporjás, Moncafalva, Nándortelek, Neglanosfalva, Románfalva, Rugács, Salamonfalva, Székes, Szénás-Szeg, Sztánafalva, Tornyafalva, Ujfalu, Vidafalva és Vikegy. Ezek közül Hodos, Boldur és Gruin ma is megvannak eredeti nevükön Lugastól nyugatra. Ohabának vagy Chabának neve, a mai Ohaba-Forgács község előnévében maradt fenn. Székes semmi egyéb mint a mai Magyar-Szákos Temesmegyében Hodostól délnyugatra. Szénás-Szeget pedig ma elferdítve Szinér-Szegnek hívják. Ha Balázsfalva alatt valóban a mai Blazsovát (Niczki-falvától nyugatra) kell értenünk akkor ez egy kissé messze, és az uradalom többi részeitől elszakadva esett. Külömben Gruin és a mai Magyar-Szákos fekvése eléggé mutatja a hodosi uradalom terjedelmét.

Krassó vármegyében négy városa volt a Pósa családnak. Az első Agyagosnak hívták. Mivel, mint fentebb kimutattuk,

a Pósa család a ma Zsittin környékén már 1369-ben birtokos volt, Zsittinnel pedig manap is határos Agadies nevű község, talán nem következtetünk vakmerően, ha a régi Agyagost a mai Agadiicsal azonosítjuk. A másik város volt Milos; de ezt 1504-ben Memesnek is írják s így bizonyára egy volt az 1382-ben Pósa család birtokában levő Mines községgel. E Minesről pedig tudjuk, hogy a régi Ilyéd (ma Illádia) közelében állott. A harmadik város volt Szevnes s négy falu tartozott hozzá, u. m. Erosmeg, két Csitarovecz és Zoplakorovecz. E Szevnes holléte teljesen ismeretlen; csak gyanításképen említjük, hogy a Duna mellett, Porecseszel szemben eső Szvinicza városnév a Szevnes elferdítéséből keletkezhetett. A negyedik város Péterfalva nevet viselt s Kozmafalva, Galúnfalva vagy Gyalúnfalva, Városfalva, Zidanicza, két Nezebér, Vég és Ács nevű falvak tartoztak hozzá. Péterfalva talán egy a mai Petrilovával (Szászokútól északnyugatra).

Vége a Pósa család utolsó uradalma volt a régi Keve vármegyében Barlad városa, Protoszincz, Bodzás (Boziás) és Szentgyörgy nevű falvakkal. E város és tartozékainak meghatározásánál azonban teljesen elhagynak bennünket a történeti útmutatók s az iszonyú pusztulás, mely a magyarságot e vidéken érte, a mely a régi Kevét is Kubinra ferdítette, lehetlenné teszi még csak a hozzávetést is. Pesty Frigyes Bodzást a mai Baziással próbálja egyeztetni, de az egész hozzávetést kétségessé, sőt lehetlenné teszi az, hogy Keve vármegye a régi Haramváron, a mai Ó-Palánka helyén, túl keletfelé semmi esetre sem terjedhetett, Baziás pedig Haramtól keletre esik.

Leértünk ekként a Pósa család birtokai során egész az Al-Duna vidékére, éppen oda, ahol a Szeri Pósa család névadója a XIV-ik század elején mint Haramvár kormányzója a szerbek ellen, ivadécai pedig a XV-ik század folyamán a törökök ellen védelmezték hazánk földjét. Ez megint újabb ok arra, hogy kegyelettel emlékezzünk meg a Bár-Kalán nemzetségről, mely nemcsak a puszta-szeri monostort alapította, hanem egyszersmind a hazának ily jeles családokat is adott.